

Mokslo Lietuva

GINKIME ASMENVARDŽIŲ GRAMATIKĄ BENT LIETUVOS PILIEČIŲ PASUOSE ■ 2 p.

GARSIAUSIAS PASAULIO LITVAKAS VEISIEJUOSE ■ 4, 5 p.

ADOLFAS ŠAPOKA: SVETUR IR NAMUOSE ■ 3, 11-12 p.

■ p. 8-9, 10 Evangelikų reformatų kunigo 130-osios gimimo metinės

■ p. 10 Humanitariniai mokslai ir perspektyvos

Nr. 15 (525)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Šį straipsnį knieti pradėti nuo mitinio Kretos salos herojaus Ikaro, pasiryžusio pasigaminti sparnus ir skrydyje pasiekti dangų. Tikriausiai būtų pasiekęs, jeigu ne saulė. Mat pakilus pernelyg aukštai pradėjo tirpti vaškas, kuriuo buvo sutvirtinti Ikaro sparnai. XVI a. Nyderlandų vėlyvojo renesanso dailininko Piterio Breigelio vyresniojo paveiksle Ikaro skrydis pavaizduotas visai ne herojiškai. Teisingiau būtų pasakius, ne pats skrydis, o Ikaro kritimo į jūrą momentas. Beje, paveikalas taip ir pavadinatas:

VILKO ŽVAIGŽDYNE BUVO VIETOS IR IKARUI IŠ LIETUVOS

Šiomet pirmajam lietuvių kosmonautui bandytojui Rimantui Antanui STANKEVIČIUI (1944–1990) būtų sukakę 70 metų

XVI a. Nyderlandų dailininko Piterio Breigelio vyresniojo paveikslas „Ikaro kritimas“ (kitur vadinamas „Kraštovaizdis su Ikaro kritimu“, 1555 m., kituose šaltiniuose minimi 1558 m.)

Rimantas Antanas Stankevičius lakūno bandytojo ekipiruotėje

„Ikaro kritimas“. Į kasdienius rūpesčius panirę Kretos gyventojai to skrydžio nė nepastebėjo: avis ganąs piemuos užsispokojo į ore skraidančias varnas, artojas niukė arklį ir toliau varė

savo nesibaigiančią vagą, žvejui rūpėjo tik jo meškerė ir plūdė, o bures iškėlę laivai jūroje gaudė palankų vėjo gūšį. Net ir paveikslu susidomėjęs žiūrovas ne iškart pastebės Ikarą, nes

jo tarsi ir nėra. Gerokai paieškojęs pamatai iš vandens kyšančią žmogaus koją ir pagalvoji: gal turškiasi nevykėlis plaukikas? Kūnas paniręs po vandeniu, o koja virš vandens, vadinasi, Ikaras

gyvas, veikiausiai bando išplaukti. Tik kodėl niekas jo nemato, nepuola padėti, nnegebsti Kretą amžiams išgarsinusio Ikaro?

Piteris Breigelis žinojo, ką tapė ir ką šiuo paveikslu norėjo pasakyti. Ne Ikaro kaltė, kad jis ryžosi neįmanomam žygdarbiui. Mitinis Ikaras visiems laikams žmonijos atmintyje išgarsino Kretą, bet pačių kretiečių tuo metu, kai ryžosi neįtikėtinam skrydžiui, tai tarsi nesujaudino. Gera pamoka visiems.

Tai štai kad neatsidurtume viskam abejingų kretiečių padėtyje, kad neprarastume atminties ir visada prisimintume to vertus, liepos 26 dieną Kauno miesto savivaldybės Vinco Kudirkos viešoji biblioteka pakvietė į tragiškai žuvusio lakūno ir kosmonauto bandytojo Rimanto Antano Stankevičiaus 70-osioms gimimo metinėms skirtą renginį, kurio metu atidaryta ir dokumentų paroda „Lietuviai žiūri į dangų“ (iš Henriko Kebeikio kolekcinių rinkinių). Neteko girdėti, kad Lietuvoje kaip nors garsiau būtų paminėtos mūsų pirmojo kosmonauto sukaktuvės. Gal užgožė euforija, kuri lydėjo pirmuosius šiais metais į kosmosą paleistus

Pirmojo lietuvių kosmonauto bandytojo Rimanto Antano Stankevičiaus 70-osioms gimimo metinėms skirtos parodos „Lietuviai žiūri į dangų“ autorius Henrikas Kebeikis, Rimanto sesuo Janina Stankevičiūtė-Jakubauskienė, sūnus Gintaras su žmona Jurgita ir judviejų sūnus jaunieji sklandytojai Dominykas ir Laurynas, Rimanto brolis Vytautas Stankevičius ir jaunesnysis sūnus Algimantas R. A. Stankevičiaus 70-osioms gimimo metinėms skirtame renginyje

■ Nukelta | 6 p.

MŪSŲ KALBA

Ginkime asmenvardžių gramatiką bent Lietuvos piliečių pasuose

Vitas LABUTIS

Asmenvardžio svarba pase

Pasas ar asmens tapatybės kortelė – svarbiausi valstybės išduodami oficialūs dokumentai, patvirtinantys asmens pilietybę ir jo tapatybę. Pase žodinės informacijos pateikiama kur kas daugiau nei tapatybės kortelėje.

Žodiškai asmens tapatybę ryškiausiai patvirtina asmenvardis – oficiali pavardė (vientisa ar dviguba) ir oficialūs vardai. Iš paso oficialus asmenvardis rašomas į kitus valstybės bei jos institucijų išduodamus dokumentus, į asmenų registrus, į įvairius sąrašus. Kitur viešojoje vartosenoje asmenvardis gali būti pateikiamas sutrumpintas, tačiau paso turėtojas gali pareikalauti viso oficialaus asmenvardžio įrašo.

Lietuvos piliečio pase pateiktą asmenvardį dažniausiai skaito ir jį nurašinėja įvairūs Respublikos pareigūnai bei tarnautojai. Tad asmenvardis pagal Lietuvos Konstituciją rašomas bendrine valstybine kalba. Tai užtikrina Respublikos piliečiams galimybę lengviau bendrauti su valstybės institucijomis ir tarpusavyje. Natūralu, kad kitų valstybių pareigūnams ir kitiems mūsų asmenvardžiai gali sudaryti tam tikrų sunkumų.

Privačios kalbinės veiklos valstybinė kalba nereguliuoja, tad ir privati asmenvardžių vartoseną gali nesiriboti vien valstybine kalba. Deja, ribos tarp viešosios ir privačios vartosenos ne visada aiškios.

Lietuvių kalbos pavardėms ir vardams, kaip ir visiems kitiems lietuvių kalbos daiktavardžiams, taikomos bendrosios rašybos taisyklės (daugiausia koreliuojamos su bendrinės kalbos garsynais), morfologinių formų sistemai savitos žodžių formos, žodžių darybos tipai. Į šias lietuviškas sistemas stengiamasi įtraukti skolintinas pavardes bei vardus.

Skolintieji asmenvardžiai tempia paskui save ir skolinančiosios kalbos garsyno bei rašybos polinkius, savitų morfologinių ir žodžių darybos bruožų. Kalbai, į kurių tikriniai skoliniai ateina, tenka įveikti atskirų kalbų sistemų nesutaptis, prisitaikyti prie to, kas būdinga saviems asmenvardžiams. Ne visada tai lengvai pavyksta.

Pirmausia turėtume pase atkurti svetimųjų raštininkų iškraipytus lietuviškuosius morfologijos ir žodžių darybos tipus. Tai, kas iš skolintų elementų įsitvirtina lietuvių kalbos vadyne, ar kas visiškai nepasiduoda

mūsų rašybos, darybos ir kaitybos posistemėms, paliktina kaip atskiros išimty. Be lietuvių kalbos gramatikos nėra valstybinės kalbos.

Asmenvardžių rašmenys Lietuvos piliečių pasuose.

Atkurtoje nepriklausomoje Lietuvoje pasai jos piliečiams masiškai imti išduoti 1992–1994 metais. Pagal 1991 m. Aukščiausios Tarybos nutarimą ir lietuvių ir kitų tautybių Lietuvos piliečių pasuose asmenvardžiai rašomi lietuvių kalbos abėcėlės raidėmis (rašmenimis). Svyravimų neišvengta kaip rašomą pasą imant kitų valstybių išduotus dokumentus ir sudarant pasus sutuoktiniams su kitos valstybės piliečiais.

Lenkų politikai tuoj pat ėmė reikalauti, kad jų asmenvardžiai, kitaip negu kitų Lietuvos piliečių, kaip pagrindiniai pasų įrašai būtų pateikiami lenkiškais rašmenimis su visais papildomais diakritiniais ženklais.

Nepaisant kaimyninės valstybės bandymų įsikišti į kitos Respublikos piliečių pasų rašybos reikalus ir kai kurių Lietuvos valdžios atstovų, atlikusių lyg ir lenkų politikų advokatų vaidmenį, dalijamų pažadų ir sukurtų antikonsitucinių projektų (2010 m. teisingumo ministro ir R. Šimašiaus ir premjero A. Kubiliaus Seimo atmetas projektas ir 2014 m. liepos mėn. Seimo vicepirminko G. Kirkilo bei I. Šiaulienės vėl iš naujo pasiūlytas Seimui projektas) Lietuvos pasuose asmenvardžiai iš esmės teberašomi lietuviškais raidėmis ir po 20 metų. Žinoma, vis būdingesni asmenvardžių pasuose rašybos trūkumai: 1) ilgųjų ir trumpųjų balsių neskyrimas pagal tokios priešpriešos neturinčių lenkakalbų ir rusakalbų pavardes, pvz. *Pukas=Pūkas, Šukis=Šukys...* 2) kitoks kietųjų ir minkštųjų priešpriešos vertinimas: *Šernus=Šernius, Niemycko=Niemickas...* 3) dvigarsių skirtybės: *Sienkievič=Senkevičius*. Lenkų kalba turi apie 15 „raštaženklų“, kurių tarimas skiriasi nuo lietuvių kalbos. Šių metų rugsėjo mėn. 4 d. Valstybinė lietuvių kalbos komisija priėmė išvadą pase asmenvardžius rašyti lietuviškais rašmenimis.

Asmenvardžių pasuose gramatinimas

Tipiška sintetinio (galūninio) tipo lietuvių kalba reikalauja, kad tikriniai daiktavardžiai (savieji ir skolintieji) pasuose būtų pateikiami su lietuvių kalbai būdingomis vienaskaitos vardininko galūnėmis. Visiems aišku, kad

net atskiri bendriniai daiktavardžiai, pavyzdžiui *vilkas, gaidys, račius, šalna*, rodo tam tikro linksniavimo tipo vienaskaitos vardininką. Argi galima abejoti, kad pase įrašytos pavardės – *Vilkas, Gaidys, Račius, Šalna* – šių gramatinių požymių neturi? Ir skolintuosius asmenvardžius, mūsų pase atsidūrusius lietuviškųjų tikrinių daiktavardžių vietoje, lietuviai bando suvokti kaip vienaskaitos vardininkus, rodančius ir linksniavimo tipą.

Deja, gramatikos atžvilgiu gal penktadalis mūsų pasuose pateiktų pavardžių neturi lietuviškų galūnių. Štai keletas tokių asmenvardžių būdingesnių tipų: a) asmenvardžiai, kurių kamiengalis baigiamas lietuvių kalbai neįprastu priebalsiu: *Adomovič, Babič, Daškevič, Ivanov, Ablom, Kravčionok, Čyrik, Uspaskich...* b) vyrų pavardės su kamiengaliu -ski, -ichi ir su galūne -ij, -ej: *Dubrovskij, Šiurpickij, Tomaševskij, Orlovskij, Genadij...* c) su galūne -o: *Borešo, Gedvilio...* Tarp tokių nukirstomis ar pakeistomis galūnėmis daugybė sulenkintų lietuviškų pavardžių: *Banel, Girut, Šved, Burbo, Doveiko...*

Moteryų pavardės

Dalis moterų – lenkių bei rusių ar ištėkėjusių už tų tautybių vyrų – turi pavardės galūnę -a, sutampančią su lietuvių moterų vardų vardininko galūnėmis –a: *Jankovska, Šiurpicka, Lapina, Lipinskaja*. Jos mūsų gramatika nesunkiai pritaikomos. Deja, pagal dabar galiojančias taisykles gausios priebalsiu pasibaigančios nelietuvių moterų (ar ištėkėjusių už nelietuvių) į pasus patenka be galūnių ir paliekamos nekaitomos: *Kušlevič, Urbanavič, Šys, Zyciuk...* Čia atsiduria ir moterų pavardės *Lokis, Latvīs, Šergalis*.

Nerimaudamas dėl mūsų gramatikos likimo, siūlau galimybę gramatikai į pagalbą pasitelkti iš butelio paleistą džiną – nepriesagines moterų pavardes su galūne -ė arba -a ir leisti pasirinkti nelietuvių (ar ištėkėjusių už nelietuvių) kaityti įmanomas pavardes: *Blaževičė, Saltanovičė, Bėginė (-ia), Pipirė (-ia)...* čia tikėtų ir latviško, angliško, vokiško ir pan. pavidalo pavardės: *Baluodė, Nicholienė (-a), Freserė...* Maža vilties, kad tos moterys norėtų pase matyti pavardes su priegasomis –aitė, -ytė ar –ienė.

Kai Lietuvos piliečio (-tės) pavardė iškeliauja iš paso

Nerealu manyti, kad pavardė pase – kaip mumija sarkofage. Pavardės patenka į oficialius sąrašus vardininko

forma ir į tekstus – kitų linksnių pavidalu. Čia visko pasitaiko: plg. 1991 m. AT vienos komisijos sąrašą: *Stanislovas Akanavičius, Zbignevas Balcerovičius, Julius Beinortas...* ir 2014 m. Šalčininkų kandidatų į Seimą sąrašo fragmentą: *Ivan Pozniak, Stefan Tomaševskij, Piotr Venckevič*. Rašmenys lietuviški, o gramatikos atžanga akivaizdi.

Pabandydysime gretinti 1940 m. dar nepriklausomos Lietuvos atgauto Vilniaus miesto telefonų abonentų knygos sąrašų fragmentus: *Barančikas Izaokas, Baranovskis Robertas, Chonesas Leiba... Erdmanienė Alina, Frydmanienė Lita*. Lietuvių kalbos gramatikos dvelksmas kur kas ryškesnis. Per 8 mėnesius atgautame Vilniaus krašte išduoti lietuviški pasai, matyt, turėjo daugiausia tokių pavyzdžių.

Vienos aukštosios mokyklos laikraštyje 2014 m. pateikti oficialūs sąrašai studentų, kuriems skirtos vardinės stipendijos: *Aistei Ramelytei... Pavel Detnovič...* Arba respublikiniame laikraštyje užuojauta tam pačiam asmeniui... užjaučiame *Jaroslovą Natkevič*, kita – *Jaroslav Natkevič*.

Atsakingas Valstybinės lietuvių kalbos komisijos egzaminas

Kaip minėta, daugiau kaip 20 metų Lietuvos piliečių pasuose asmenvardžiai buvo rašomi iš esmės lietuvių kalbos raidėmis, strigo tik gramatikos reikalai ir kludė beatodairiškas bet kurių paso šaltinių nurašinėjimas. Buvo laikomasi 1991 m. Lietuvos Aukščiausios Tarybos nutarimo „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase“, tvirtčiausia atrama pripažįstama 1992 m. referendumu priimtoje Konstitucijoje įtvirtinto valstybinės lietuvių kalbos įstatymo nuostatos. Ypač tiksliai ir aiškiai valstybinės kalbos vaidmenį apibūdino 1999 m. Konstitucinio Teismo sprendimas, kuriame asmenvardžių rašymas pase apibrėžtas apibendrintai ir gana griežtai: „Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos Respublikos piliečio pasas yra oficialus dokumentas, patvirtinantis asmens ir valstybės nuolatinį teisinį ryšį, t. y. asmens pilietybę, kad pilietybės santykiai yra viešojo valstybės gyvenimo sritis, asmens vardas ir pavardė piliečio pase turi būti rašomi valstybine kalba. Kitaip būtų paneigtas konstitucinis valstybinės kalbos statusas.“

O dabar 2014 m. vasario 27 d. sprendime KT įpareigoja VLKK pateikti išvadą, kuri lyg ir apeitų 1999 m. KT sprendimo esmę ir leistų asmenvardžius

džius pase rašyti kitais „lotyniško pagrindo rašmenimis“. Betgi tie lotyniški rašmenys prieštarauja kiekvienam šios išlygos žodžiui ir iš esmės keičia 1999 m. KT nutarimo išvadą.

Pastabų autorius pripažįsta galimybę papildomus asmenvardžių įrašus pasuose pateikti ne valstybine kalba – tam tiktų pasų „Kitų įrašų“ vieta, dar geriau papildomai įklijuojami lapai, kurie galėtų būti pritaikyti ir prie asmens tapatybės kortelių. Neoficialus papildomas įrašas galėtų praversti asmenims, kurių paso šaltinis pateiktas kita kalba, už kitataučių ištėkėjusioms moterims, vykstantiems į kitą valstybę, kitais asmens papildomo identifikavimo atvejais. Papildomo įrašo kalba pabrėžtinai nurodoma, pvz., oficialus įrašas: *Montvilaitė – Radovanovičė*, papildomas: anglų k. *Radovilaite – Radovanovich*, serbų k. ...

Dabar visų akys nukreiptos į VLKK. Ji laikys bene vieną iš sunkiausių valstybinės kalbos egzaminų. Čia tiktų prisiminti žymių lietuvių kalbos specialistų akad. Zigmo Zinkevičiaus, prof. Vytauto Ambrazo, doc. Dangulės Mikulėnienės požiūrį pasuose rašyti ir ne lietuvių tautybės piliečių pavardes lietuviškais rašmenimis, nors kituose viešuosiuose tekstuose jie gina tikrinių svetimųjų originaliąją rašybą. Lietuviškai asmenvardžius pasuose pateikti, žinoma, aktyviai reikalauja ir kitur jų lietuvišką pavidalą ginantys kalbininkai profesoriai bei daktarai: Alvydas Butkus, Aldona Paulauskienė, Arnoldas Pirockinas, Vincas Urbutis...

Kas nusvers: atsakomybę už oficialiosios kalbos viršūnės likimą ar kokie nors superliberalūs požiūriai į pilietybę, Lietuvos Konstituciją, lietuvių vybės ateitį?

VLKK reikalinga. Tik jai sunku vienai kvalifikuotai aprėpti daugybę darbų. Būtų pravertę 1934–1940 m. pavyzdys – atskira Pavardžių komisija apie 7 žmonių. Jai darbo būtų pakakę nuo 1991 m. ligi šiolei.

VLKK tiktų dirbti atviriau, kuo daugiau diskutuojant, girdint ir savo darbo oponentų balsus.

Demokratijos principai reikalauja, kad išduodančios pasus institucijos tartųsi su pasų gavėjais, juos įtikinėtų atlikti rekomenduotinus asmenvardžių pakeitimus. Bet kokia prievarta ar asmens požiūrio ignoravimas sudaro prielaidą išsižeisti, pasipiktinti, atsirasti nereikalingai įtampai ir taip kai kuriems politikams kelti begalinius ginčus.

Susitarimas ir parapijos šventė paskutinę vasaros dieną

Rugpjūčio 31 dieną Vilniuje pamaldų metu pasirašytas Lietuvos evangelikų reformatų Bažnyčios ir Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijos susitarimas dėl Lietuvos evangelikų reformatų Bažnyčios sielovados patarnavimų teikimo Lietuvos Respublikos kariuomenei. Susitarimą pasirašė Lietuvos evangelikų reformatų generalinis superintendentas kunigas Tomas Šernas ir Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministras Juozas Olekas.

Šventinėse pamaldose dalyvavo Krašto apsaugos ministerijos atstovai, Seimo narys Aleksandras Zeltinis, kun. Raimondas Stankevičius, Konsistorijos prezidentas Petras Romualdas Puodžiū-

nas, Sinodo direktorius kuratorius Donatas Balčiauskas, parapijiečiai ir svečiai.

„Šiandien istorinė diena, kuri išliks amžiams mūsų bažnyčios istorijoje. Švęsdami nuo pat pradžių, nuo Radvilų laikų, Lietuvos karvedžių strategų, vėliau žiūrėdami į tarpukario Lietuvą evangelikai reformatai visuomet aktyviai veikė valstybės gyvenime. Juk valdžia – Dievo tarnaitė. Ukrainos įvykiai mums parodo, jog kiekviena visuomenės ląstelė turi prisidėti prie gėrio, taikos. Šiandien turėdami taiką nereiškia, kad ją turėsime ir rytoj. Mes, evangelikai reformatai, grįžtame į istorinę savo pareigą. Kaip Šv. Rašte sakoma, jog gali užmušti kuną, bet negali nugalėti sielos“, – sakė gen.

superintendentas kun. Tomas Šernas.

„Tarnyba Tėvynei neįmanoma be dvasinio augimo. Tik tikėdami ir pasitikėdami Dievu galime dirbti ir kovoti dėl savo tėvynės Lietuvos. Tikėjimas padeda tapti geresniais piliečiais, tapti geresniais tikėjimo liudytojais, tapti geresniais Lietuvos ir Kristaus kariais“, – sutarties pasirašymo metu kalbėjo krašto apsaugos ministras Juozas Olekas.

Susitarimu siekiama sudaryti sąlygas ir užtikrinti Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčios kapelionų teikiamų sielovados patarnavimų ir dvasinės pagalbos krašto apsaugos sistemos kariams jų artimiesiems bei visai karinei bendruomenei teikimą. Susitarimas pa-

sirašytas atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintą žmogaus teisę į sąžinės laisvę bei teisę laisvai išpažinti religiją ir ją puoselėti, suprantant religijos ir sielovados reikšmę krašto apsaugos sistemoje tarnaujančių asmenų Lietuvos kariuomenėje ir gyvenime. Susitarimu taip pat siekiama užtikrinti evangelikų reformatų bendruomenės narių, einančių tarnybą krašto apsaugos sistemoje ir kitų asmenų, ieškančių paguodos, nuolatinę sielovadą.

Po šventinių pamaldų visi skubėjo į jau tradicine tapusią parapijos šventę Buikose. Birutė ir Henrikas Barauskai atliko kelis muzikinius kūrinius. Sodybos šeimininkai Aurelija ir Danas Ar-

lauskai taip pat visus džiugino savo atliekamomis dainomis. Buvo skaitomos Kristijono Donelaičio poemos „Metai“ eilės. Taip pat susirinkusius didžiai nustebino menininkė Jūratė Buožienė, eksponavusi savo dailiosios tekstilės darbus, skirtus 300-ųjų K. Donelaičio gimimo metinių minėjimui. Nepamiršta liko ir tradicinė „Buikų kiaušiniene“. Šį kartą Danas su pagalbininkėmis ją iškepė net iš 62 kiaušinių ir patiekalo skonis buvo nepakartojamas! Viliamės, jog graži tradicija – parapijai susirinkti Buikose dar gyvuos ilgai.

Viktorija Liauškaitė

ADOLFAS ŠAPOKA: atplėštas nuo Tėvynės, bet ne nuo Lietuvos istorijos (2)

Pradžią Nr. 12

Su Lietuvos edukologijos universiteto lektoriumi, Lietuvos kultūros tyrimų instituto vyresniojo mokslo darbuotoju humanitarinių mokslų daktaru Valdu SELENIU toliau nagrinėjame istoriko Adolfo Šapokos (1906-1961) gyvenimo ir veiklos anapus Atlanto peripetijas. V. Selenis yra vienas iš 2013-2014 m. Lietuvos mokslo tarybos remiamo Nacionalinės lituanistikos plėtros 2009-2015 metų programos projekto „Beieškant lietuvių Lietuvos istorijoje: Adolfo Šapokos korespondencija“ vykdytojų, o šio projekto materializuota išraiška dar šiais metais turėtų įgyti A. Šapokos raštų ketvirtojo tomo pavidalą. Tad šį pašnekesį sąlyginai galėtume įvardyti ir kaip savotišką A. Šapokos raštų tomo pasitiktuvę.

Iš vis dėlto tolyn nuo istorijos

Mokslo Lietuva. Adolfo Šapokos kaip laikraščio „Tėviškės žiburiai“ redaktoriaus pareigos, visuomeninė veikla tarp Kanados lietuvių, siekiant burti ir taip jau gerokai dėl politinių ir religinių priešasčių susiskaldžiusius tautiečius vedė vis dėlto tolyn nuo Lietuvos istorijos tyrinėjimų, o gal ne visai? Kokias išvadas padarytumėte susipažinęs su A. Šapokos laiškais savo kolegoms istorikams

Buvę „Tėviškės žiburių“ redaktoriai dr. Adolfas Šapoka (dešinėje) ir prel. dr. Pranas Gaida

ir kultūros žmonėms, taip pat ne savo valia atsikūrusiems Vakarų Vokietijoje, Vatikane ar JAV?

Valdas Selenis. Manau, kad išeivijoje A. Šapokos kelias vedė vis tolyn nuo Lietuvos istorijos tyrinėjimų. Jis įsijautė į Kanados lietuvių bendruomenės, taip pat ir į išeivijos visuomenės gyvenimą. Buvo renkamas į Kanados lietuvių bendruomenės tarybą, išrinktas Kanados lietuvių katalikų federacijos pirmininku, tapo Kanados lietuvių katalikų kultūros draugijos nariu, Ateitininkų federacijos tarybos nariu. Kaip visuomeninio laikraščio „Tėviškės žiburiai“ redaktoriui jam teko domėtis Lietuvos gyvenimu, jos įvykius komentuoti, suprantama, kad

¹ Kur lietuvių senovėje gyventa? Patriotiškas vistariškai-archeologiškas ištyrinėjimas. Parašė N.N., Bitėnai, 1903. 31 p. Knygutės autoriumi išaiškintas Augustinas Janulaitis. Sarkazmo nestokota ir vėlesniuose šios brošiūros leidimuose. Štai kaip pateikiamas antrasis leidimas: Kur lietuvių senovėje gyventa ir kur bei kokių jų dabar esama? / parašė Dr. Genėjas, profesorius nėsancio universiteto, narys busencios lietuvių akademijos ant Marso, Mėnesio, ir tt. ir tt. - Antras, beveik visai naujai parašytas spaudimas. - 1907. - VII, 87, [1] p. - („Žibintuvai“). - G. Z. pastaba.

ypač jį domino ir jaudino Lietuvoje skelbiamos istorikų publikacijos. Tačiau atsidėti vien istoriko darbui nebuvo nei laiko, nei galimybių.

ML. O kaip su dar Lietuvoje pradėta rašyti „Vilniaus istorija“?

V. Selenis. „Vilniaus istorijos“ rankraštį A. Šapoka toliau bandė pildyti, kadangi turėjo karo metais Vilniaus universitete skaitytų paskaitų užrašus. 1956 m. rankraštis buvo baigtas, tačiau knyga pavadinimu „Senasis Vilnius“ Simo Sužiedelio redaguota išėjo jau tik po Šapokos mirties 1963 metais. Jis taip pat rašė apžvalginius straipsnius, pvz., „Lietuvos žydų istorijos bruožai“. Rankraštis prasideda nuo žydų atsikraustymo į Lietuvą, bet pasibaigia XIX a. pabaiga – XX a. pradžia. „Sionizmas ir socializmas buvo pagrindiniai veiksniai Lietuvos žydų gyvenime,“ – paskutinis šios apžvalgos sakinytis, sustojus ties 1905 metais. Bandė nagrinėti Lietuvos ir Rusijos, Lietuvos ir Lenkijos santykių istoriją.

ML. O kokiais šaltiniais rėmėsi? Jau kalbėjome, kad to meto Kanados bibliotekos šaltinių gausa istoriniams tyrinėjimams nepasizymėjo.

V. Selenis. Gal šio tokios literatūros turėjo. Kanados lietuvių archyve ir fonde saugomos išlikusios knygos, kuriomis naudojosi A. Šapoka. Buvo bendraujantis žmogus, tad tikriausiai

knygelę pamfletu forma 1903 m. parašė Augustinas Janulaitis – „Kur lietuvių senovėje gyventa?“¹. Iš J. Basanavičiaus ir kai kurių aušrininkų (Andriaus Vištelio-Višteliausko, Vilniaus Bruozio, Vinco Pietario, Juozo Žilinsko ir kt.) išsišaipta kaip reikalas. Nei iki Janulaičio, nei po jo niekas taip aštriai nebuvo kritikavęs Basanavičiaus priešistorės tyrinėjimų. Tačiau Basanavičiaus jubiliejaus proga Lietuvos mokslo draugijos narys A. Janulaitis parašė jam laišką, kuriame parašė ir tokius žodžius (cituoju iš atminties): „tekdavo mums širdingai įsiširdyti, bet ne pyk, tave kritikavo viskas, kas gyvas“. Mintyje turėjo Kazimierą Būgą, kun. Joną Totoraitį ir kitus.

ML. Dionizo Poškos domėjimaisi savo krašto praeitimi, istorija pirmieji puolė kritikuoti Vilniaus šbravcai, kurie savo laikraštyje „Grindinio žinios“ negailestingai išjuokė pirmojo Lietuvos muziejaus autorių, Baublių Bijotuose kūrėjų. Bet kuriam kūrėjui ar neordinarių poelgių autoriui labai nelengva buvo imtis Lietuvos praeities tyrinėjimų, tuo labiau proistorės.

V. Selenis. To kritiko šbravco pavadę galime atskleisti: tai Mykolas Balinskis, pasivadinęs Aušlaviu. Toje kritikoje galima įžvelgti ir pozityvų dalyką, nes tai buvo puikiausia reklama kritikuotam darbui. Visi pradėjo važiuoti tų Baublių ir juose sukauptų eksponatų žiūrėti. Tarp jų buvo ir Adomas Micevičius, įamžinęs Baublio vardą savo nemirtingoje poemoje „Ponas Tadas“.

ML. Ne mažiau prisimintinas ir Vilniaus universiteto istorikas prof. Ivanas Loboika, kuris labai palankiai įvertino Dionizo Poškos pastangas, jį palaikė ir skatino.

Istorikas Adolfas Šapoka (1906–1961)

V. Selenis. Kaip kad gyvenime ir būna: vieni norėdami sumenkinti kritikuojamą, pašiepėdavo, o kiti iškelavo, paviešindavo.

ML. Lygiai taip ir šiais laikais: gera knyga guli lentynose, jeigu joje nėra skandalo. Bet grįžkime prie Šapokos ir Janulaičio. Kas juos erzino: tai, kad rašydami apie lietuvių proistorę autoriai neturėjo pakankamai šaltinių? Ar tai, kad nuo istorijos mokslo akivaizdžiai nukrypėdavo į paramokslį?

V. Selenis. Kalbant apie A. Janulaitį reiktų pasakyti, kad jis visados ir visais laikais reikšdavo savo šakotą nuomonę, net ir sovietinės okupacijos laikais nuo 1944 metų. Nors buvo profesorius, dėstė Vilniaus universitete, bet drąsiai sakėdavo, kad rusai savo revoliuciją padarė sulig savo kultūra. Visa tai buvo užfiksuota MGB (KGB pirmtakės) byloje ir A. Janulaičiui turėjo baigtis tremtimi iš Lietuvos. Jei ne-

klustu, išgelbėjo Vilniaus universiteto rektorius Juozas Bulavas. A. Janulaičio neištrėmė tik todėl, kad profesorius jau sirgo paskutine vėžio stadija.

Prof. A. Janulaitį prisiminėme neatsitiktinai, kadangi A. Šapoka jį pirmąjį vadino savo mokytoju, ir būtent A. Janulaičiui išliko daugiausia Šapokos laišku. Jie saugomi Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje. Tas susirašinėjimas prasidėjo 1931 m., kai pirmuosius žingsnius žengė pirmieji jaunieji Lietuvos istorikai. A. Šapoka tuo metu pradėjo studijas Prahoje ir kone apie kiekvieną savo studijų žingsnį jis pranešdavo profesoriumi. Intensyvus susirašinėjimas tęsėsi maždaug dvejus metus. Paskui vadovavimą Šapokai perėmė I. Jonynas. O A. Janulaitis kaip labai įdomi asmenybė Šapokos gyvenime suvaidino labai svarbų vaidmenį.

Laiškai atspindi autorių interesus ir charakterį

ML. Kokie nauji Šapokos būdo ar asmens bruožai išryškėjo Jums studijuojant jo korespondenciją? Man kad ir iš šio pašnekesio nauja jo visuomeniškumas, sugebėjimas vengti kraštutinumų santykiuose su kitamaniais, kitokių politinių nuostatų oponentais.

V. Selenis. Sugebėjimas ieškoti ir rasti kompromisą įvairiose aplinkybėse, ko gero, man padarė bene didžiausią įspūdį.

ML. Rašydamas Vilniaus miesto, žydų atsiradimo Lietuvoje istoriją jis neišvengiamai susidūrė su tautinių santykių problematika. Kaip Šapoka vertino lietuvių santykius su lenkais, žydais, gudais ir kitų tautų atstovais? Ką apie tai pasakytumėte?

V. Selenis. Šapoka, visai suprantama, daugiausia dėmesio kreipė į tautiečius, kuriems jis ir siekė parodyti, kad jie turėjo savo istoriją. Toli gražu ne visi tą matė (kaip ir dabar, turbūt ne visi mato). Tokia buvo Šapokos kaip istoriko sau kelta užduotis. Toliau

■ Nukelta | 11 p.

sau rūpimų knygų parsisiųsdindavo. Čikagoje veikė Lietuvių istorikų draugija, mėginta istorikus vienyti, nors ne visada pavykdavo. Šapoka buvo net pasitraukęs iš draugijos. Lituanistikos studijų tyrimo centro archyve Čikagoje pavyko rasti Šapokos laišką, kuriame jis aiškina, kodėl „Tėviškės žiburiuose“ jis nemini „Tautos praeities“ žurnalo. Šapoka išvardija savo užimtumą, jį užguliusius redagavimo darbus ir kitas priežastis, bet išsako ir svarbiausią priežastį: „bet visgi Jūsų žurnale per mažai mokslo“. Nebent daug publicistikos, romantizmo... Šapoka prikišo draugijos pirmininkui kunigui Kazimierui Matulaičiui MIC, kuris atkakliai plėtojo teoriją apie lietuvių kilmę iš etruskų. Pateikė straipsnį žurnalui „Tautos praeitis“, o Šapoka buvo prieš to straipsnio spausdinimą. Z. Ivinskis nusileido – kad nesubyrėtų draugija tegu bus pateikta kaip diskusinė publikacija.

ML. Jonas Basanavičius rašė apie lietuvių kilmę iš trakų ir frygų, tai kodėl Matulaitis negali mūsų protėvių susieti su etruskais? Pagaliau juk visi esame Adomo ir levos palikuonys.

V. Selenis. Tegū bus frygai, trakai ar etruskai, bet mokslui visų pirma reikia įrodymų, antraip tai ne mokslas. Savo laiku kritikos susilaukė ir Basanavičius. Ta proga labai nuotaikingai

Anapolis – Kanados lietuvių telkimosi vieta Misisaugoje, Toronto priemiestyje

LIETUVA PASAULIUI

GARSIAUSIAS PASAULIO LITVAKAS –

Lazaris Zamenhofas 1895–1896 metais

Pusiaukelėje tarp Seinų ir Druskininkų, dabartinės mūsų valstybės pietuose, yra Veisiejai, gana vingiuoto Ančios ežero pusiasalyje jau nebetelpantis miestelis. Miesto teises jis gavo tik 1956 metais (2000-aisiais ir herbą!). Visgi tai viena iš seniausių Lietuvos gyvenviečių, minima dar Lietuvos karaliaus Mindaugo 1253 m. akte (Lietuvos vyskupu paskirtam dominikonui Vitui paskirta dotacija – Veisiejų apylinkė). Veisiejai minimi ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto 1409 m. laiške. XVI a. pradžioje Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras čia įsteigė dvarą. Tokia Veisiejų miestelio pradžia.

XVIII a. pirmoje pusėje Veisiejuose buvo leista apsigyventi žydams. XIX a. pabaigoje jau beveik 63 % (iš 1540

Lazario Zamenhofo sesuo Fania Pikover 1920 metais

miestelio gyventojų) sudarė žydai litvakai. Jie šaipėsi: „Kad ir kur akmenį mestum, jis visada pataiko į žydą“. Kitų šio miestelio gyventojų daugumą sudarė lietuviai, aplinkiniai valstiečiai buvo vien lietuviai. Pasak vieno Amerikos žydo, emigravusio iš Kalvarijos, miestelio, esančio gana netoli Veisiejų, vietiniai žydai buvo geri „lingvistai“ – beveik visi kalbėjo penkiomis-šešiomis kalbomis, tiesa, ne visomis gerai: jidiš (motinos kalba), vokiečių (gretima valstybė buvo Vokietija), rusų (valstybinė kalba), lenkų (atvykdavo ir klientų lenkų). Pagrindinį uždarbį teikė lietuvių valstiečiai. Veisiejų pirkliai žydai supirkdavo iš jų javus, visokias žaliavas ir visa tai gabeno į Gardino miestą. Kas savaitę Veisiejuose būdavo turgūs. Valstiečiai į juos vykdavo ne tik parduoti, bet ir apsipirkti. Su jais žydams teko kalbėtis lietuviškai.

Tokia tad buvo kalbinė aplinka, į kurią Veisiejuose XIX a. pabaigoje pateko jaunas gydytojas, tautų bendravimui sukurtos esperanto kalbos sumanytojas Lazaris Zamenhofas.

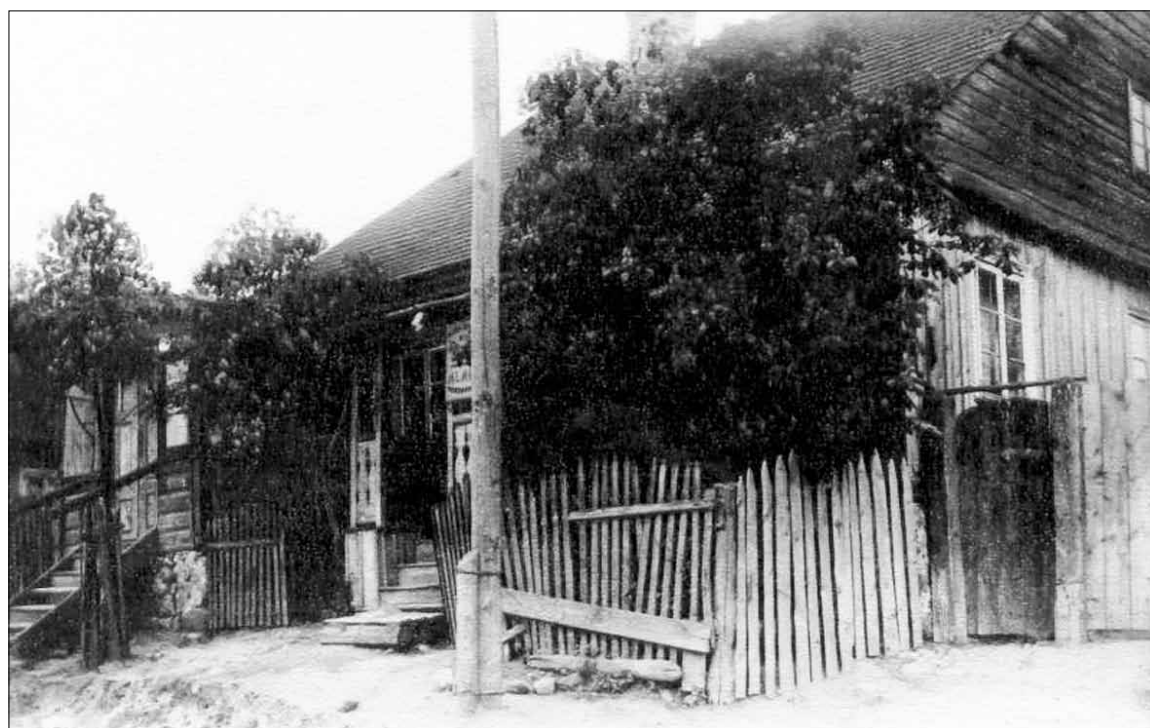
XXI amžiuje sakoma: „jei tavęs nėra internete, tavęs nėra apskritai.“ Google paieškos sistemoje uždavę L. Zamenhofo vardą, gauname net 3 040 000 jo paminėjimo rezultatų. Jis paminėjimais gerokai lenkia tokius litvakus, kaip Izraelio politiką Šimoną Peresą (Shimon Peres, 2 020 000 paminėjimų), rašytoją Romaną Gary (Romain Gary, 1 630 000 paminėjimų), tapytoją Marką Šagalą (Marc Chagall, 1 470 000 paminėjimų). Litvakų kilmės „rekordininką“ JAV dainininką Bobą Dylaną (Zimmerman) atmeskime – jo tik motinos pusės seneliai buvo iš Lietuvos (net 14 900 000 paminėjimų virtualioje erdvėje!).

namelis iki mūsų dienų neišliko... 1924 metais Veisiejų miestelį sunaikino gaisras. Tuomet sudegė 70 statinių. Tarp jų vaistinė, paštas, medinė sinagoga, žydų mokykla. Beje, iš to laiko ir yra vienintelė žinoma jo gyvento namo nuotrauka. O vienaaukštis medinis namas, kuriame buvo apsigyvenęs esperanto kalbos autorius, sudegė jau kitais, 1925-aisiais ...

Veisiejuose Zamenhofas parengė spaudai esperanto kalbos vadovėlį, ieškojo jam leidėjo ir, rodėsi, jau surado tokį Vilniuje. Nepavykus Vilniuje, po dvejų metų vadovėlį išleido Varšuvoje. Įdomu, esperantininkai iki šiol nesutaria, kurį iš miestų – gimtąją Balstogę, Veisiejus ar Varšuvą, derėtų vadinti esperanto gimtine. Jiems atsako Prancūzijoje gyvenantis šios kalbos autoriaus anūkas Liudvikas Kristoforas Zaleskis Zamenhofas (Luis Christophe Zaleski-

Monumentas Lazeriui Zamenhofui Veisiejuose

Namas Veisiejuose, kuriame gyveno Lazaris Zamenhofas

Baigęs medicinos mokslus Varšuvos universitete ir pradėjęs savo gyvenimo 26-uosius metus, Zamenhofas pirmajai medicininei praktikai atvyko į Veisiejus. Buvo 1885 m. vasaris. Kodėl į Veisiejus? Kažkur teko skaityti, kad jis čia jau buvo apsilankęs dar 1881 metų vasarą, kai apsisprendė pereiti iš Maskvos universiteto į Varšuvos. Jaukus miestelis tuomet galėjęs jam patikti. Gal todėl, o gal ir ne. Be abejo, lėmė tai, kad Veisiejuose nuo 1881 m. gyveno 23-metė Zamenhofo sesuo Fanė (Fanni, Feigla), ištėkėjusi už jo Maskvos studijų draugo vaistininko Aleksandro (Sender) Pikoverio. Aleksandras tuomet stipriai negalavo ir tikriausiai gyveno neilgai. Savo gydytojo nedideli Veisiejai, atrodo, neturėjo – čia gydytojaves tik kažkoks „šarlatan“. Taigi Zamenhofas galėjęs pasirinkti Veisiejus sesers kvietimu – gydyti jos sergantį vyrą.

Pagrindinėje Veisiejų miestelio gatvėje (dabar Vytauto g-vė) Pikoveriai turėjo vaistinę. Čia turbūt jie ir gyveno. Zamenhofas įsikūrė išnuomotame namelyje ant Ančios ežero kranto. Deja,

Zamenhof): „Visus tris, nes esperanto neatsirado per naktį. Ji buvo kuriama palaipsniui, tam tikrais etapais. Balstogėje gimė pati idėja, Varšuvoje ji buvo realizuota, o Veisiejuose – nušlifluota.“

Jaunasis Zamenhofas Veisiejuose praktikavosi neilgai. 1885 m. gegužės pabaigoje jis grįžo į Varšuvą. Ten pusę metų stažavosi Varšuvos žydų ligoninės oftalmologijos skyriuje. Jis taip pagrindė savo sprendimą apleisti šį miestelį:

„Praktikuodamasis ten 4 mėnesius, aš įsitikinau, kad bendrosios medicinos praktika man visai netinka, nes aš esu labai pagavus ir ligonių (ypač mirštančių) kančios mane per daug kamavo. Tuomet grįžau į Varšuvą ir natariau pasirinkti ramesnę specializaciją, būtent akių ligas“ (1905 m. vasario 21 d. L. Zamenhofo laiškas prancūzų advokatui, esperantininkui Alfredui Mišo (Alfred Michaux)).

Kai kurie Zamenhofo biografai, remdamiesi A. Poškos publikacija žurnale „Litova Stelo“ (1926, Nr.3, p. 6, 7), teigė, kad Zamenhofas konfliktavo su miestelio nemokša gydytoju

VEISIEJUOSE

Kuklianskiu, kuris negalėjo pakęsti savo konkurento. Tai esą ir paskatino L. Zamenhofą išvykti. Beje, Kuklianskis nebuvo išgalvota asmenybė (iš 1941 m. rugsėjo mėnesio žydų žudynių Veisiejuose išsigelbėjo tik Veisiejų vaisingas Saulius Kuklianskis su trimis vaikais, galbūt ano Kuklianskio palikuonis).

1885 m., kai Zamenhofas praktikuosi Veisiejuose, per pasaulį triumfuodama žengė poligloto J. M. Šlejerio sukonstruota gana komplikuoju žodyno tarptautinė Volapiuko kalba (Volapük). L. Zamenhofas anūkas Liudvikas Zaleskis-Zamenhofas pateikė tokią savo išvykimo versiją: „Manau, kad mano senelis išvyko iš Veisiejų dar ir dėl kitos priežasties [...]. Tikėtina, kad tenai begyvendamas jis nusprendė „sudėti visus taškus“ ir mesti iššūkį greitai plintančiai Volapiuko kalbai.“

Yra ir dar viena versija dėl priežasties, kuri paskatino esperanto kalbos autorių apsispręsti išvažiuoti. Šią priežastį savo 1983 metų laiške man gana smulkiai aprašė senas Izraelio esperantininkas, profesorius Jozefas Kohenas-Cedekas (Josef Kohen-Cedek, gimė 1904 m. Vilniuje, mirė 1991 m. Jeruzalėje). Beje, jis, 1916 m. lankydamasis kartu su savo tėvu Varšuvoje, turėjęs pokalbį su L. Zamenhofu ir po to ėmęs mokytis esperanto kalbos. J. Kohenas-Cedekas man rašė: „Prieš 12 metų į Jeruzalę gyventi atvyko senas gydytojas A. Šneideris iš Kauno. Jaunystėje jis praktikavosi Veisiejuose. Ten jis sužinojo tikrąją priežastį, kodėl L. Zamenhofas buvo priverstas apleisti šį miestelį. Jis pasakojo: Veisiejuose L. Z. apsigyveno pas savo seserį Fani Pikover (Fanny Pikower), kuri nuomojo butą vieno aukšto namelyje pas vieną žydą, kuris buvo vadinamas „Jankeliu smirdžiumi“, nes buvo didelis liežuvautojas. Vieną šabo rytą tas žydas, pakeliui į sinagogą, ėjo pro savo išnuomotą namelį. Kaip buvo pratęs, jis priėjo prie lango ir pažvelgė į vidų. Ten, savo didelei nuostabai, jis pamatė naująjį daktarą ramiai sėdintį su laikraščiu rankose ir rūkantį cigaretę! Tokia baisi šventvagystė dėl draudimo deginti ugnį per šventadienį! (Tuomet žydų provincijos aplinkoje viešpatavo griežtas dievotumas, o miestelyje daugiausia gyveno žydai.) Namų šeimininkas ėjo net nepasibeldęs į duris ir ... trenkė antausį daktarui: „Tu, gojau! Šventvagie! Kad rytoj net tavo pėdsakų mūsų miestelyje neliktų! Ir įpykęs dorovės saugotojas sinagogoje pagarsino jaunojo gydytojo gojišką elgesį. Savaime suprantama, apkalintintas nepagarbiu nusižengimu prieš

religiją, daktaras negalėjo pelnytis iš žydų pacientų, tad kitą dieną, susikroves lagaminėlių, neatidėliotinu pasitraukimu iš šios vietos, turėjo gelbėtis nuo grėšiančio boikoto.“

Jozefas Kohenas-Cedekas paaiškino, kad vietovėse kur žydų gyventa gana gausiai, ypač provincijos miesteliuose, žydai gyveno griežtai ortodoksiškai. Jei kas elgėsi ne pagal papročius ir „netinkamai“, tas būdavo boikotuojamas.

1964 metais Veisiejų vidurinės mokyklos pastate įvyko 6-oji Pabaltijo esperantininkų stovykla (ją organizuoti ir jai vadovauti teko man). Tuomet mus priėmusios mokyklos direktorius ir miestelio vykdomojo komiteto narys Albertas Stabingis, stovykloje dalyvavęs esperantininkas veteranas Markas Robinzonas ir aš, įtikinome

Albertas Stabingis

miestelio Vykdomąjį komitetą pakęsti net dviejų gatvių vardus. 1964 m. rugpjūčio 9 d. (sekmadienį) centrinė gatvė, kurioje yra buvusis Pikoverių vaistinė, gavo daktaro Zamenhofo vardą (prieš tai – Tarybų Lietuvos dešimtmečio gatvė, dabar Vytauto gatvė). Paežerio gatvė, kurioje gyveno Lazaris Zamenhofas, gavo Esperanto vardą (iki tol – Kranto gatvė). Deja, sužinojęs apie gatvių vardų pakeitimus Lietuvos komunistų partijos centro komitetas liepė gražinti iki tol buvusius gatvių vardus.

1989 metais, papūtus atgimimo vėjams, Lazario Zamenhofo 130-ųjų metinių išvakarėse Kranto gatvė buvo pavadinta Zamenhofo vardu. Namu, kuriame jis gyveno, vietą miesto ta-

Atminimo akmuo Lazariui Zamenhofui Veisiejuose

Vytautas Šilas ir Markas Robinzonas – gatvių pervadinimo iniciatoriai

ryba pažymėjo dviem rožinio atspalvio atminimo akmenimis (architektas V. Margėlka). Juose buvo iškalto to paties turinio tekstas lietuvių ir esperanto kalbomis (deja, su keliomis klaidomis): „Šioje vietoje buvo namas, kuriame 1886–1887 metais gyveno ir dirbo esperanto kalbos kūrėjas Liudvikas Zamenhofas“. Klaidą, kad Zamenhofas čia gyveno 1886–1887 metais, tebeturi abu tekstai!

Klaidos istorija tokia. Praėjus trims dešimtims metų nuo L. Zamenhofo buvimo Veisiejuose, 1922 metų pavasarį, pirmojo Lietuvos esperantininko Adomo Jakšto – Aleksandro Dambrausko (esperantininkams prelatu Aleksandro Dombrovski) pakintas, tuomet dar trečios klasės vakarinės gimnazijos mokinys, o vėliau – garsus keliautojas Antanas Poška aplankė Veisiejų miestelį. Čia jis apklausė kelis senolius, kurie dar atsiminė rusvabarzdį Zamenhofą. Užrašė, kad Zamenhofas savo pacientus pakalbėdavo ir šiek tiek lietuviškai. Pagal Pošką, Zamenhofas Veisiejuose praktikavo 1886 metais, o 1887 metais, jau gyvendamas Varšuvoje, vasaravo pas savo seserį Fanią.

Atvykęs į Veisiejus, A. Poška Fanės Zamenhofaitės neužtikto. O juk ji būtų galėjusi daugiausia papasakoti apie savo brolio buvimą Veisiejuose! Ji pati 1924 metais dar buvo gyva, tačiau tuomet ir vėliau ji gyveno jau nebe Veisiejuose. Peržiūrėjęs Veisiejuose mirusių žydų rabinato knygas (1924–1939 11), jos mirties įrašo ten neužtikau.

Pagal A. Pošką, Zamenhofas čia praleidęs kelis iki savo vestuvių likusius mėnesius, iš čia buvo nuvykęs į Kauną. Tokias jaunojo gimnazisto parvežtas žinias, A. Dambrauskas paskelbė straipsnyje „D-ras Liudas-Lozorius Zamenhofas“ (Aleksandras Dambrauskas-Jakštas. *Užgesę žiburiai*, Kaunas, 1930). Jis pažymėjo, kad žinias apie L. Zamenhofą suteikė Abrahamas Auseris-Mileris (Abrom Ausser-Miller), namu, kuriame jis gyvenęs, savininkas, o patvirtino rabinas Merdechelis Leizeris Smolskis. Tokiu būdu 1886–1887 metais pateko net į lietuvių enciklopediją. Beje, 1893–1897 m. Zamenhofas gyveno ir dirbo vos už 40 km nuo Veisiejų esančiame Gardine ir, reikia manyti, tuomet tikrai ne kartą lankėsi pas Veisiejuose gyvenusią seserį.

Minėta Zamenhofo buvimo metų Veisiejuose klaida buvo ištaisyta kitame paminkle. 1998 m. Lietuvos esperantininkų sąjunga surengė tradicinį renginį *Baltijos esperantininkų dienos* (BET-34, liepos 18–24 d., 153 dalyviai). Liepos 22 dieną senajame miestelio parke buvo atidengtas imponantiškas paminklas esperanto kalbos kūrėjui (skulptorius J. Narušis, architektas V. Jaciunskas). Paminklo iniciatoriumi buvo iš Brazilijos grįžęs kunigas esperantininkas Pranas Gavėnas (1918–2000). Paminklo postamente iškalta L. Zamenhofo žodžiai lietuvių ir esperanto kalbomis: „Tu stovi man akyse, brangi Lietuva, mano Tėvyne ...“

Paminklo atidengimo proga sveikinimą atsiuntė Lietuvos Prezidentas Valdas Adamkus: „Aš tikiuosi, kad paminklas Veisiejuose taps dalele mūsų dėkingumo Liudvikui Zamenhofui už tai, kad Lietuvos vardas pasaulyje yra minimas kaip esperanto gimtinė.“

Inauguracinį žodį tarė iš Prancūzijos atvykęs Lazario Zamenhofo vaikaitis Liudvikas Zaleskis-Zamenhofas: „Žavus Veisiejų miestelis yra mano Senelio gyvenimo kelio gairė. Čia jis užbaigė savo gyvenimo kūrinių: Tarptautinę kalbą [...]. Daktaras Zamenhofas priklausė mums visiems, visai žmonijai.“

Pasaulio esperantininkų asociacijos generalinis direktorius Osmas Bulleris (Osma Buller) savo sveikinime pažymėjo: „Jei Zamenhofas yra Veisiejų istorijos dalis, Veisiejai savo ruožtu priklausė esperanto istorijai. Kaip tik čia autorius suteikė savo kalbai galutinį gludintą pavidalą.“

Zamenhofas garsus pasaulyje, o Veisiejai dar nelabai – vos 400 000 paminičių internete (lietuvių ir kitomis kalbomis). Tad prisiminę tarptautinės kalbos kūrėją, pakvieskime keliautoją apsilankyti jaukiame Veisiejų miestelyje. Jis to vertas.

Beje, Veisiejuose Vytauto g. 47 veikia 1998 m. įkurtas Veisiejų krašto muziejus (vadovė – Regina Kaveckienė, tel. 8 318 56535). Didelė muziejaus ekspozicijos dalis yra skirta esperanto kalbai ir jos pradininkui Lazariui Zamenhofui. Gaila, bet laisvadienį į jį nepateksite. Jis veikia tik antradieniais-penktdieniais. Gal susitarus jis kelioms valandoms atsidarytų ir, pavyzdžiui, šeštadieniais?

Vytautas Šilas

Gatvė, skirta Lazariui Zamenhofui, Veisiejuose

VILKO ŽVAIGŽDYNE BUVO VIETOS

Šiomet pirmajam lietuvių kosmonautui bandytojui Rimantui Antanui STANKEVIČIUI (1944–1990)

■ Atkelta iš 1 p.

lietuviškus palydovus „Lituanica-SAT-1“ ir „LitSat-1“. O štai Rusijos kosmonautai ir lakūnai bandytojai lietuvių sukurtų nepamiršo, keliose publikacijose savo bendražygi gražiai paminėjo.

Gal ne viskas prislopę ir mūsų dangėje. Prieš keletą metų H. Kebeikio paroda, skirta lietuvių kosmonautui, tiesa, su kitais eksponatais buvo atidaryta Marijampolės Rimanto Stankevičiaus gimnazijoje. O už renginį V. Kudirkos viešojoje bibliotekoje turime būti dėkingi šios bibliotekos kultūros renginių organizatorei Daliai Poškienei. Nereikėtų pamiršti ir XXVII knygos mėgėjų draugijos indėlio, nes draugijos nariai yra D. Poškiene (prezidentė), H. Kebeikis, na, ir šių eilučių autorius. Renginys reikšmingas ir dėl to, kad 2015 m. Lietuvoje paskelbti Kosmoso metais.

Kaune R. A. Stankevičiaus 70-ųjų gimimo metinių minėjime dalyvavo jo sesuo Janina ir brolis Vytautas, sūnūs Gintaras ir Algimantas, vaikaičiai, kiti artimieji ir šeimos nariai, pasidaliję savo prisiminimais iš lietuvių kosmonauto vaikystės, mokyklos laikų Marijampolėje, jam parvykus atostogų ir pan. Tie artimųjų pasakojimai ir asmenybės vertinimai kartais pasako daugiau už oficialių tarnybinių raštų glaustas eilutes, iš kurių matyti kopimo mokslo ar tarnybiniais laiptais etapai, bet labai sunku suprasti, koks tas žmogus buvo šeimos rate, darbe, artimųjų ir draugų apsuptyje. Dar geriau, kai dokumentuotą faktografinę medžiagą gauni palyginti su įvairiais kitais šaltiniais, tarp kurių ypatingos vertės įgyja artimųjų, vaikystės draugų ir bičiulių liudijimai. Tegu jie netaps aptariamoms asmenybės oficialios biografijos dalimi (nors gyvenimas iškrečia išdaigų), bet asmenybės pažinimo kely nereiškmingų faktų nebūna.

2014 m. liepos 26 dieną Rimantui Antanui Stankevičiui būtų sukakę 70 metų, bet jo artimųjų ir pažinusių

žmonių atmintyje jis visados išliks toks, koks buvo Lietuvai tokiais svarbiais 1990 metais, kai Rimantui buvo 46-eri. Jo gyvenimo laikrodis sustojo tų metų rugsėjo 9-ąją 17 val. 21 min. Italijoje, Trevizo provincijos Salgareda aerodrome. Aviacijos šventėje parodomą skrydžio naikintuvu „Su-27“ metu darydamas mirties kilpą katastrofoje žuvo pirmasis ir vienintelis kosmonautas bandytojas, kurį išaugino Lietuvos žemė. Likimas jam taip ir nelėmė pažvelgti į Žemę iš kosmoso aukštybių. Nebent jo siela tą gali daryti dabar, kai tapo nepavaldi Žemės gravitacijai ir laiko tėkmei.

Į kosmosą galima kilti ir per pašto ženklus

Henrikas Kebeikis labai kruopščiai parėngė parodos eksponatus. Nuotraukos, autografuoti vokai su portretais, žinoma, pašto ženklai. Visur išsamūs aprašymai. Visur jaučiamas dalykiškumas, tikslumas, atsakingumas už kiekvieną žodį. Ir nenuostabu, nes parodos autorius yra kelių statybos inžinierius. Jo per parodos atidarymą perskaitytas pranešimas apie lietuvių kosmonautą R. A. Stankevičių buvo prisotintas iškalbingų faktų. Nesvetimas Henrikui ir polėkis, interpretatoriaus savybės, antraip vargu ar būtų tapęs garsiu kolekcininku. Pašto ženklus pradėjo rinkti dar studijų metais Kauno politechnikos institute. Gali pasakyti net tiksliai datą – 1961 m. balandžio 12-oji. Tai diena, kai Jurijus Gagarinas pakilo į kosmosą. Henrikui, kaip ir daugybei kitų mūsų planetos gyventojų, šis skrydis padarė didžiulį įspūdį ir paskatino rinkti kosmoso tematikos pašto ženklus. Šį pomėgį Henrikas išplėtojo iki profesionalumo. Skrydžių į kosmosą temai Henrikas atidavė daug pastangų, bet tuščiai leidęs laiko nesijaučia, o 70 parsivežtų medalių iš parodų JAV, Kanadoje, Anglijoje, Ispanijoje ir kitų šalių gali patvirtinti tokį teiginį. Henrikui suteiktas tarptautinis filatelisto vardas,

Daugkartinio kosminio laivo pilotai Rimantas Antanas Stankevičius ir Igoris Volkas (1985 m. lapkritis)

jis yra Lietuvos filatelistų sąjungos valdybos narys. Žinoma, jis savo kaip kolekcininko ir filatelisto jėgas skiria ne vien kosmosui. Tą patvirtina ir jo surinkti vertingi istoriniai duomenys apie Lietuvos tiltus. Henrico surinkta ir teberenkama medžiaga, kartu ir su jo išleista knyga „Žvilgsnis į Lietuvos tiltus“ jau šiandien sudaro ne tik technikos istorijos, bet ir vertingą lituanistikos klodą.

Iš H. Kebeikio surinktų eksponatų ir pateiktų žinių Rimantas Stankevičius išskyla kaip profesionaliausias aviatorius. Pirmiausia kaip karo lakūnas, kovų Egipto žemėje dalyvis. Vėliau išėjęs į atsargą tapo lakūnu bandytoju. Mūsų kraštietis buvo įvaldęs 57 tipų lėktuvus, turėjo daugiau kaip 4 tūkst. valandų savarankiškų skrydžių stažą, o skridamas beveik tris kartus didesniu greičiu už garsą buvo pakilęs į 22 km aukštį virš Žemės. Labai iškalbingi faktai. Kaip vienas profesionaliausių ir patikimiausių lakūnų bandytojų buvo pakviestas į specialią grupę rengtis skrydžiui daugkartinio naudojimo erdvėlaiviu „Buran“.

Pagal bendrą kosminės parengties programą nuo 1979 m. vasario 1 d. mokėsi Jurijaus Gagarino kosmonautų rengimo centre ir buvo įtrauktas į kosmonautų tyrėjų būrį. Išlaikius visus egzaminus ir gavus įskaitas 1982 m. vasario 12 d. R. Stankevičiui buvo suteikta kosmonauto bandytojo kvalifikacija, tad ši data laikytina istorine: nuo šiol Lietuva turėjo savo pirmąjį kosmonautą. Tik nieko apie tai nežinojo, nes didžiulia šalies gyveno visiško slaptumo sąlygomis. Sprendžiant iš prisiminimų apie R. Stankevičių, apie savo dalyvavimą tose įspūdingose programose jis net ir artimųjų aplinkoje ne itin daug kalbėdavo, visada jausdamas saiką.

Beliko įgytą aukščiausio lygio kvalifikaciją ir profesionalumą patvirtinti kosmoso sąlygomis, bet tai jau priklausė ne vien nuo paties Rimanto. Teisingiau – beveik visai nuo jo nepriklausė. Ne kartą buvo įtrauktas į įgulas, kurios buvo rengiamos skrydžiams į kosmosą. Buvo numatytos tikslios skrydžių datos, bet jam taip ir nepavyko įgyvendinti savo didžiosios svajonės – pasveikinti Lietuvos žmones iš kosmoso aukštybių ir padovanoti Lietuvai kosmoso šalies vardą.

Likimo pirštas Rimantui nebuvo palankus, nors jis viską darė, kad Likimą įveiktų. Tuo lietuvis panašus į mitinį herojų Ikarą, pasiryžusį pasiekti dangų.

Iš pomėgių gausos išsirinko aviaciją

Trejus metams už brolių Rimantą jaunesnė sesuo Janina Stankevičiūtė-Jakubauskienė, turinti ekonomistės specialybę ir gyvenanti Druskininkuose, pastebi, kad iki Rimanto giminėje nebuvo nė vieno lakūno, kaip ir nė vienos stiuardės tarp mergaičių. Dangaus šauksmo dar nė vienas nebuvo pajutęs. O brolis gimė su užkoduotu lakūno genu, jeigu toks apskritai egzistuoja. Užtekdavo virš Marijampolės praskristi lėktuvui, kai mažasis Rimas atgydavo – taip jam patiko lėktuvai. Į kiemą išbėgęs degančiomis akimis ilgai lydėdavo skraiduolį, nepamiršdamas įtraukti ir sesers: „Žiūrėk, jį šlapiais šiaudais kūrena, matai kaip tie dūmai keistai sklaidosi“. Tokiomis „baikomis“, anot sesės, nuo pat vaikystės gyveno. Visi Rimo sąsiuviniai, kiekvienas laisvas lapelis buvo išmargintas lėktuvų piešiniais. Visokias tipų ir formų. Jis

jais domėjosi kaip niekas kitas iš aplinkos, matyt, išties buvo gimęs aviacijai. Pomėgis virto profesija – laimingas atvejis, kai darbas, kurį darai, nesikereta su neįgyvendintais siekiais. Rimui siekiai nesikereta su tuo, kuo jam teko užsiimti nuo jaunumės, keliai į didžiąją svajonę vėrėsi ir tapo atviri, beliko ją įgyvendinti.

Jo gyvenime galima įžvelgti tam tikrą nuoseklumą, kuris ir vedė tikslo link. Svarbiausia, kad tikslas išryškėjo dar vaikystėje, o visa kita veikla buvo gera paspartis. Tiesa, galima įžvelgti ir tam tikrą savęs ieškojimo, kaip ir kiekvieno paauglio ir jaunuolio gyvenime, kelią. Gal Rimanto sesuo Janina ar brolis Vytautas šių eilučių autorių pataisys, bet pradėjęs tikslingiau domėtis pirmojo „tikro“ lietuvių kosmonauto gyvenimu, aptikau ir tokių žinių apie jo mokyklos laikus, kurių neišgirdau jo artimųjų prisiminimuose V. Kudirkos viešojoje bibliotekoje Kaune. Suprantu, kodėl. Viešoje vietoje prakalbintas, netikėtai užklyptas žmogus, tegu ir artimiausias, jaudinasi ir toli gražu ne viską, kas svarbiausia, spėja atskleisti. Kita vertus, rašytiniai liudijimai taip pat ne visada yra patikimas žinių šaltinis. Vienoje trumpoje Rusijoje skelbtoje R. Stankevičiaus biografijoje tvirtinama, kad jis gimęs Lietuvoje, „atokiame vienkienyje“, nors Marijampolė vargu ar yra vienkienimis. Matyt, neaprepiamos Rusijos skaitytojams iš tolybių visa Lietuva yra „otdalionnyj chutor“.

Tai štai apie Rimanto mokyklos metus rašoma, kad vaikinukas buvo gabus daug kam: mėgo plaukyti, šaudyti ir šokinėti parašutu, grojo mokyklos estrados orkestre akordeonu, saksofonu ir klarnetu. Kaip prisiminė Rimanto bendramokslis vidurinėje mokykloje Henrikas Sambora, jau pensininkas, mokyklos estrados ansamblyje Rimantas grojo saksofonu, kaip įrodymą bendramokslis atnešė parodyti nuotrauką. Jie abu su kitais mokiniais grojo orkestre (H. Sambora mušė būgną). Mokyklos šokių vakarai be šio orkestro neapsieidavo, tekdavo groti ir kitomis progomis – buvo geriausi to meto muzikantai Marijampolėje. Rimanto jaunesnysis sūnus Algimantas tvirtino, kad jų namuose ligi šiol saugomas klarnetas, kuriuo tėvas pagrodavo sugrįžęs per savo trumpas atostogas. Rimanto Stankevičiaus vardu pavadintos buvusios Marijampolės 2-osios vidurinės mokyklos muziejui ta H. Samboros 1961 m. nuotrauka turėtų būti puikus autentiškas eksponatas. Žinoma, jeigu tokios muziejus neturi.

Sesers liudijimu, didelis mokslininkas Rimantas nebuvo, matyt, pomėgių gausa kartais kirtosi su mokslais. Mama jaudinosi, kad baigtų bent vidurinę. Nuo mažens Rimas norėjo būti lakūnu. Kai tik pamokos baigdavosi, jis lėkdavo į netoliese buvusias kareivines, prie parašutininkų rengimo bokšto. Ateidavo ir kiti bendraklasiai – visi berniukai norėjo išmokti šokinėti parašutu. Karinė vadovybė nedraudė, gal net skatino būsimus tėvynės gynėjus. Teko skaityti, kad Rimantas net ir vadovavo tam mokinių parašutininkų būreliui. Iš kariškių Rimantas įsigijo šiltą kailinę striukę, žiemą tik ją vilkėjo. Tai gi nuo lėktuvų piešinių, šuolių su parašutu ir

Šie kosmonautai bandytojai buvo parėngti skristi daugkartinio kosminiu laivu „Buran“: sėdi J. Šeferis, U. Sultanovas, I. Volkas ir M. Tolbojevas, stovi J. Prichodka, S. Tresviatskis, R. A. Stankevičius ir V. Zabolotskis (1989 m. statatas)

IR IKARUI IŠ LIETUVOS

būtų sukakę 70 metų

lakūno striukės pratinosi prie lakūno gyvenimo. Ko stebėtis, kad 1962 m. baigęs Marijampolės 2-ąją vidurinę mokyklą Rimantas pasirinko aviaciją.

Batus atsiųs tėtė, o uniformą – mama

Kadangi mokyklą baigė ne geriausiai pažymiais, tai be nuotykių neapsiėjo stodamas į aukštąją Černigovo karo aviacijos mokyklą. Priėmė 170 kursantų, bet Rimantas pagal surinktus balus buvo 171-as, todėl atsidūrė už borto. Tuo metu ketvirtame kurse, paskutinius metus toje aviacijos mokykloje mokėsi kraštietis Juozas Žilionis. Jis subūrė savo draugus, visi drauge kreipėsi į mokyklos vadovybę. Taip ir taip aiškina, Rimantą reikia priimti. Vadovai savo dėsto: galima priimti 170, iš kur gausime išlaikymą dar vienam – nėra iš kur net papildomos poros batų gauti. Rimantas užtikrino: batus atsiųs tėvas, Marijampolėje yra kareivinės – gaus batus. Na, bet uniformos negaus, o be jos koks kursantas. Rimas riečia savo: mamytė gaus uniformą, vis tiek atsiųs. Baigęs tuo, kad Rimantą priėmė, bet tik kaip kandidatą. Ar prireikė jam šiųsi batus ir uniformą renginyje neminėta, tad ir mes šio savaip egzotiško epizodo toliau neplėtosime.

Vėliau rašė laiške: „Žinai, sese, mieste dar nebuvo, bet visos balos aplink jau pilvu iššliaužiotos.“ Po metų jau niekas neabejojo, kad Rimantas yra tinkamas ne vien su varlėmis po balas šliaužioti, bet ir mokytis aviacijos mokykloje. Tapo pirmūnu ir tos vietos nebeužleido. Jeigu reikdavo atlikti pirmą skrydį, iš kursantų pirmas kandidatas buvo aiškus – Rimas.

Parvažiudavo atostogų į namus, pasakodavo, bet visko suimti į galvą sesei būdavo sunku, tiesiog neįmanoma. Šiandien jau kitaip klausytusi brolio pasakojimų, tikriausiai kiekvieną žodį gaudytų ir stengtųsi įsiminti. Rimanto susidomėjimas aviacija neatvėso. Už skraidymus buvo užsitarnavęs šimtus dienų atostogų, bent taip tvirtina sesė, bet tiek Rimantas niekada nebuvo gavęs. Gal ir nenorėdavo namuose ilgiau užsibūti – skrydžiai traukė kaip magnetas. Jau buvo vyras kaip reikiant, bet ir tada nepasikeitė: išgirs lėktuvą gaudžiant – Rimantas jau prie lango. A, tai Jak'as, Tu ar dar kuris kitas. Iš garso apie kiekvieną lėktuvą galėjo paskaityti be popierėlio skaityti. Bet ilgiau kaip savaitę be skrydžių negalėdavo išverti, tad atostogos baigdavosi vos prasidėjusios.

Kur ir kaip atsiranda Ikarai

Kas pasakys, kaip Sudūvos žemėje gimęs, lygumų peizažo išaugintas jaunuolis savo gyslose pajuto skrydžio geismą, nepasotinamą aukščiu ir užburiančiu dangaus trauką? Kokios jėgos traukė, skatino iš plokščio, dvimačio Žemės pasaulio veržtis į trimatę oro erdvę, o kaip pamatysim toliau, ir į daugiamatę neaprepiamą kosmoso erdvę? Rimantui erdvės trauka, skrydžio jausmas reikėsi kitaip negu poetui Jurgiui Baltrušaičiui, pirmajam iš lietuvių stipriai pajautusiam ryšį tarp žmogaus ir visatos, suvokusiam žemės ir dangaus tapatumą, vientisumą visaprepiamą pilnatvę. Poetas susiliejo su visata

pilnatvę išgyveno kaip tam tikrą žmogaus dvasios būseną, jos išraiška tapo jo kūryba. Ligi šiol ligi galo savo tautoje taip ir neapmąstytas, neatskleistas, neišsivertęs kaip lietuvių sieloje glūdinčio ryšio su dangumi, visata fenomenas. Šia prasme kitam erdvių klajūnui Mikalojui Konstantinui Čiurlioniui pasisekė labiau, nors taip pat per drąsų būtų teigti, kad savo genijaus gyvenimą ir kūrybą bent pakankamai esame perpratę. Gal bergždžios pastangos pažinti, kas nepažinoma, kaip dvasinio kilimo į aukščiausios būties pažinimą vedančias pakopas. Amžina paslaptis, prieš kurią lieka tik nusilenkti. Ir vis dėlto dvasios Ikarais lemta tapti tik tiems, kurie siekia nepasiekiamo.

Karo lakūnas smėlio debesyje

Pasekime tolesnį Rimanto Stankevičiaus gyvenimo kelią. 1966 m. sėkmingai baigė Černigovo aukštąją karo aviacijos mokyklą, tarnavo SSRS karinėse oro pajėgose. Iš pradžių Lenkijoje, vėliau teko dalyvauti karo veiksmuose Egipte, kur vyko Egipto-Izraelio karas. Šykščios karinės biografijos eilutės, iš kurių ne kažin ką daugiau galima sužinoti. Jau ne iš namiškių ir giminių, bet iš bendražygių, panašaus likimo lakūnų skelbtų prisiminimų aiškėja, kad prieš siunčiant į karštus Egipto įvykius, R. Stankevičiui su kitais būsimais kovų draugais teko dalyvauti labai sudėtingose treniruotėse dykumų sąlygomis.

nėms operacijoms ore buvo rengiamasi labai atsakingai.

Po šių apmokymų R. Stankevičius su kitais karo lakūnais buvo išsiųstas į Egiptą, kur nuo 1971 m. kovo ligi 1972 m. balandžio dalyvavo viešai neskelbtuose kovinėse operacijose Egipto-Izraelio kare, atliko 25 kovines užduotis. Už šių užduočių įvykdymą Artimuosiuose Rytuose R. Stankevičius apdovanotas Kovinės Raudonosios Vėliavos ordinu.

Iš Egipto naujos patirties įgijęs R. Stankevičius buvo sugrąžintas atgal į Turkmėniją, kur buvo paskirtas instruktoriumi į Karinių oro pajėgų kovinio parengimo centrą gerai jam pažįstamame Mary mieste. Patirtį, ku-

Rimanto Antano Stankevičiaus 70-ųjų gimimo metinių renginyje pirmoje eilėje kosmonauto bandytojo sūnaus Gintaro šeimos nariai – žmona Jurgita, sūnūs Laurynas ir Dominykas

Man regis, kad Rimantas Stankevičius buvo panašios vidinės jausenos asmenybė. Panašu, kad ir Rimantui lygiai taip pat buvo sunku išsitemti vien Žemėje. Jam reikėjo dangaus ir to, kas virš jo, ir su neišpasakytą aistra Rimantas šio pažinimo teikiamos laimės siekė. Amžinas Ikarų kompleksas, kartais atgimstantis kai kuriuose žmonėse. Sunku pasakyti, ar tai iš aukščiau suteikta dovana, laimės ekvivalentas, o gal praeikimas. Tiesiog žmogaus savybė nesitenkinti vien tuo, kas duota. Anksčiau ar vėliau tenka palikti lopšį, net jei tai ir žmonijos lopšys Žemė.

Bandau suvokti Rimanto vidines jausenas, nors tikriausiai jis aukštomis frazėmis nesišvaistė. Gyvenimas skrydyje jį išmokė kliautis racionaliu mąstymu, nors ir intuityviai svarbu. Technika ir žmogaus, savo paties galimybės – ir viena, ir kita reikėjo pažinti, perprasti, susitapatinti su mašina. Tam karo lakūno, tapusio lakūnu bandytoju, galop ir kosmonautu bandytoju profesija kaip retai kuri kita tiko. Tapęs savo srities aukščiausio lygmens profesionalu tikriausiai apie visa tai būtų galėjęs įdomiai papasakoti. Deja, per vėlu klausti, nebent iš artimųjų ir jį gerai pažinojusių žmonių pavyktų daugiau sužinoti.

Jos vyko Karinių oro pajėgų kovinio parengimo centre Mary mieste, Turkmėnijoje. Rimanto instruktoriumi buvo karo lakūnas Anatolijus Levčenko, abu juos likimas suves 1977 m. įsisavinant kosmonautų bandytojų rengimo programą. Iki tol dar turės nutekėti labai daug vandens, kurio tiek Turkmėnijoje, tiek Egipte buvo ne per daugiausia. Rimantas mokomuosius skrydžius dykumos sąlygomis atlikdavo antros kartos reaktyviu daigiatikslu naikintuvu „Mig-21“. Viršgarsiniu reaktyviu naikintuvu pakildavo ir skrisdavo 30 m aukštyje. Sunku įsivaizduoti, bet keli metrai aukščiau ir būtų fiksuojama klaida, galinti kainuoti gyvybę. Vaizduotė piešia vaizdą, kaip iš smėlio debesies staiga išnyra toks viršgarsinis monstras ir dingsta palikęs smėlio uodegą! Rimantas ir kiti lakūnai privalėjo įsisavinti tokius skrydžius. Kiekvieną jų skrydį bandydavo aptikti užduotą aukštį kontroliuojantis radijo lokatorius, kuris fiksuodavo kiekvieną aukščiau kaip 30 m virš žemės paviršiaus pakilusį lėktuvą. Realiuose kovų veiksmuose tai reikėtų, kad prieš priešlėktuvinės gynybos sistemos radarai lėktuvą pastebėjo ir jis bus numuštas. Taigi kovi-

rią įgijo koviniuose veiksmuose nuo šiol perdavinėjo jauniems lakūnams.

1973 m. kaip majoras išėjo į atsargą iš Karinių oro pajėgų, bet aviacijos nepaliko. Baigė lakūnų bandytojų mokyklą ir buvo priimtas į M. Gromovo skrydžių bandymų instituto Skrydžių bandymų centrą, nuo 1975 m. dirbo minėto centro lakūnu bandytoju. Ko gero, ten geriausiai atsiskleidė mūsų kraštiečio gabumai ir aviacijoje vertinamos savybės. Lietuvui tekdavo atlikti sudėtingiausius bandomuosius skrydžius, jis dalyvavo „Mig-29“ skrydžių bandymuose sukuto režime. Ten prasidėjo ir jo pasirengimas kosmonauto bandytojo veiklai.

Ambicingiausia Sovietų Sąjungos visų laikų programa

Veikiausiai visi girdėjo apie daugkartinio naudojimo kosminį laivą „Buran“, bet toli gražu ne daug kas bent apytikriai įsivaizduoja tikrąjį šio projekto mastą. 2013 m. sukako 25 metai nuo šio kosminio laivo pirmojo ir vienintelio skrydžio į kosmosą, tad gera proga prisiminti ne tik patį faktą, bet ir kitus su „Buran“ programa susijusius dalykus. Tuo labiau, kad betarpiškai

siejasi ir su R. Stankevičiaus veikla.

1976 m. pradėtosios įgyvendinti ir pač slaptos programos „Energija-Buran“ mastą norint įsivaizduoti geriausiai tiktų apibendrinimas: tai pats didžiausias ir ambicingiausias projektas, kurio per savo gyvavimo istoriją kada nors ėmėsi Tarybų Sąjunga. Nebent priešpatatytume komunizmo statybos programą, bet šįkart kalbame ne apie neįgyvendinamas utopijas. Rusijos internetinėje spaudoje teigta, kad įgyvendinant „Energija-Buran“ programą dalyvavo apie 15 milijonų žmonių (įvairiuose spaudiniuose minimi skirtingi skaičiai). Matyt, ne prasčiausių valstybės protų, kadangi projektas niekam neprilygo ir pagal imlumą mokslui. Kuriant šią grandiozišką užmojo kosminę transporto sistemą dalyvavo 70 ministerijų ir žinybų, 1 600 įmonių, 1,6 mln. inžinierių, konstruktorių, technologų ir mokslininkų, buvo pasitelkti didžiausi materialiniai valstybės ištekliai.

Pagrindinis visos programos vadovas buvo specialiai sukurtas Mokslinis gamybinis susivienijimas „Molnija“, kurio generaliniu konstruktoriumi buvo paskirtas vienas žymiausių tarybinės aviacinės ir kosminės technikos kūrėjų Glebas Lozino-Lozinskis. Tai jis praėjusio amžiaus septintajame dešimtmetyje vadovavo įspūdingam dvipakopio aerokosminio naikintuvo-bombonečio „Spiralė“ (rus. „Спираль“) kūrimo projektui, kuriam buvo išseikvota net 75 mln. tuometinių rublių (laikas, kai litras benzino kainavo 8 kapeikas, o duonos kepalukas 13 kapeikų). 1965–1971 m. vykdytas projektas ne dėl konstruktoriaus kaltės taip ir liko neįgyvendintas, bet daug svarbių konstrukcinių sprendinių iš „Spiralės“ projekto vėliau buvo pritaikyta „Buran“ programoje. Visai neatsitiktinai ant vyriausiojo konstruktoriaus kapo Naujojo Dono kapinėse Maskvoje antkapio iškalta iškalbingas užrašas: „Kosminio laivo „Buran“ kūrėjas“.

Nėra reikalo pabrėžti, kad daugkartinės kosminės transporto sistemos „Buran“ programa visų pirma turėjo karinę reikšmę, siekiant įsisavinti kosminę erdvę ir įgyvendinti Tarybų Sąjungos strateginius toli siekiančius planus pasaulyje, arba kaip patys tos šalies ideologai teigė, įtvirtinti paritetą supervalstybių lenktyne. Faktiškai visas kompleksas buvo kuriamas kaip karinė kosminė sistema. Kita vertus, tai buvo atsakas į tokios pat amerikiečių daugkartinės kosminės sistemos „Space Shuttle“ 1972 m. pradėtus kūrimo darbus. Ambicingosios Sovietų Sąjungos programos „Energija-Buran“ užsakovas buvo SSRS gynybos ministerija, o pagrindinis vykdytojas – Bendrosios mašinų gamybos ministerija. Žodžiu, šaltojo karo sąlygomis supervalstybės ėmėsi neviešinamų milžiniškų programų, įsisavinant kariniams tikslams kosminę erdvę.

Planai vis dar didėjo

Būtų pravartu panagrinėti Lietuvos mokslo institucijų, įmonių, mokslininkų, inžinierių, konstruktorių, įvairių sričių auksarankių indėlį į amžiaus programą „Energija-Buran“, bet tai būtų atskira ir nelengvai narpliojama tema. Šį kartą susitelksime į vieno lietuvių – lakūno ir kosmonauto bandytojo Rimanto Stankevičiaus – dalyvavimą tos programos kai kuriuose darbuose, o pakeliui būtina priminti kai kuriuos kitus svarbius dalykus.

Buvo numatyta pagaminti šešis realaus dydžio laivus bandymams ir tris skrydžiams skirtus kosminius laivus „Buran“. 1983 m. buvo užsakyti

ATMINTIS

Evangelikų reformatų bažnyčios superintendente kunigo ADOMO ŠERNO 130-osios gimimo metinės

Aurelija Arlauskienė

Pabaiga. Pradžia Nr. 14

Skaudi 1964-ųjų žinia

1964 metai padalijo Adomo Šerno gyvenimą į dvi dalis – iki tų metų birželio 1-osios ir po jos. Pirmąją kunigo gyvenimo, veiklos, tarnavimo dalį su malonumu reformatai mini įvairiomis progomis – vardija jo didžius, per daugiau kaip penkiasdešimt kunigavimo metų nuveiktus darbus. 1964-ųjų vidusvasario įvykiai reformatams yra itin skausmingi. Norisi aną tolimą vasarą išbraukti iš Adomo Šerno biografijos, pabaigiant ją viena data – 1965-ųjų sausio 6-ąja. Adomo Šerno mirties diena. Bet prisiminimai apie sovietmečio klaidą, kai nepatogi tiesa buvo nutyliama, kai mums, žurnalistams, buvo uždėtas Glavlit'o apynasris, kai galvojome viena, o rašyti reikėjo kita, mane paskatino leisti iš tų metų labirintą.

Vilniaus universiteto bibliotekos Periodikos skaitykloje prieš akis nuo laiko pageltusi *Tiesa*. Istorijos instituto bibliotekoje – plonytė knygėlė raudonai baltais viršeliais. Skaitau. Pirmiausia akimis, po to širdimi. Galiausiai protu.

Bet prieš atversdama ir jums šiuos du šaltinius, kviečiu trumpam nusikelti į XX amžiaus antrąją pusę. Nors tai ir buvo vadinamojo atšilimo laikotarpis (1956 metais SSKP XX suvažiavimas pasmerkė Stalino diktatūrą), tačiau nė kiek nesumažėjo SSKP pastangos kontroliuoti žmonių pasaulėžiūrą, slopinti jų tautinę, pilietinę, religinę sąmonę. 1958 metais Antanas Sniečkus LKP X suvažiavime reikalavo įtikinamiau demaskuoti Bažnyčios vaidmenį lietuvių tautos istorijoje. Didelė visuomenės

Vilniaus evangelikų reformatų bažnyčia pasirengusi minėti Evangelikų reformatų bažnyčios superintendente kunigo Adomo Šerno 130-ąsias gimimo metines

dalis gyveno dvejopą dvasinį gyvenimą. Jos atsparumą sovietiniam režimui, jo vykdomai propagandai mažino nesėkmingi bandymai priešintis sovietinei spaudai Vokietijos DR (1953), Vengrijoje ir Lenkijoje (1956), Čekoslovakijoje (1968)... Religinį gyvenimą, kunigus budriai sekė LKP, LLKJS, KGB valdžios institucijų darbuotojai, prižiūrėjo Religinį reikalų tarybos prie SSRS MT įgaliotinis. Dvasininkams drausta

Evangelikų reformatų kunigai Mykolas Frankas, Adomas Šernas ir Povilas Jašinskas

Iškilmingą renginį pradeda Vilniaus evangelikų reformatų parapijos klebonas kun. Raimondas Stankevičius

Pranešimą, skirtą kunigo Adomo Šerno 130-osioms gimimo metinėms, skaito žurnalistė Aurelija Arlauskienė

dalyvauti valstybės, kultūriniame, visuomeniniame gyvenime. Kunigų pamokslus užrašinėjo slaptieji agentai¹⁵.

Šias *Visuotinės lietuvių enciklopedijos* eilutes kiekvienas, gyvenęs sovietmetyje, gali papildyti savais liudijimais – ne visi įstodavome ten, kur svajojome; kažkas buvome išmestas iš universiteto už elgesį, „nesuderinamą su tarybinio studento vardu“; tik retas užsienius regėdavo ne spalvotuose sapnuose, o tikrovėje...

Taigi toks buvo ir 1964-ųjų politinis laukas.

Tų metų gegužę Lietuvos evangelikų reformatų Bažnyčios superintendentui kunigui Adomui Šernui suėjo 80. Sukaktis paminėta kukliai, kaip ir prieš metus švenčiant tarnavimo Bažnyčiai 50-metį. Jautėsi prastai. Buvo nusiūstas į Vilnių išsitiirti sveikatos. Gydytojų konsiliumas konstatavo: plaučių vėžys. Paskutinė stadija. Operuoti per vėlu. Užrašę diagnozę lotynų kalba, įdavė ligoniui kortelę, vietiniams daktarams parvežti. Žmonės baltais chalatais nė neįtarė, kad ligonis puikiai moka lotynų kalbą...

Birželio 1-ąją Adomas Šernas parašė laišką, pavadinęs jį lotyniškai *Non credo, quia absurdum est* (*Netikiu, nes tai nesąmonė. – lot.*), kuriame aštuoniasdešimtmetis dvasininkas atsakė kunigystės, teigė, kad savo gyvenimo saulėlydyje nori nutraukti bet kokius santykius su religija, atvirai žmonėms paaiškinti, kodėl taip daręs, nes nori likusius metus pragyventi dorai, žiūrėdamas žmonėms tiesiai į akis.

Liudininkai teigia, kad apie šį laišką niekas nežinojo. Įvykių seka, kurią vadinu toliau, leidžia daryti išvadą, kad apie šį Adomo Šerno laišką kai kas ne tik žinojo, bet greičiausiai laikė jį savo stalčiuje. Iki rugpjūčio vidurio...

Liepos 5 dieną A.Šernas padavė Lietuvos reformatų Bažnyčios Konsistorijai atsisistatydinimo pareiškimą. Ir tik tada, kai visą Bažnyčios turtą ir pareigas perdavė Biržų kunigui Povilui Jašinskui, trenkė žinia – rugpjūčio 11 dieną rajono laikraštyje *Biržiečių žodis*, o po 5 dienų LKP CK organe *Tiesa* buvo išspausdintas visus nustebinęs, o evangelikus reformatus tiesiog pri-trenkęs Adomo Šerno atviras laiškas.

Kai nuėjau į Vilniaus universiteto bibliotekos Periodikos skaityklą ir užsisakiau tų metų LKP CK organą *Tiesą*, už lango švietė saulė, buvo jauku ir šilta. Vartydama to leidinio kom-plektą, sušalau į ledą. Kūną, o labiausiai – mintis, stingdė iš jos pageltusių puslapių plūstanti vieni vienintelė tiesa, beausmiai žodžiai. Tą protą ir mintis paralyžiuojantį nykybės jausmą, kilusį vartant anuos laikraščius, nešiojuosi iki šiol. Ir ne todėl, kad jis man labai patinka, bet kad Lietuvą šiandien keičiančiam, visur vien sunkumus ir vargą įžvelgiančiam piliečiui, sugebėčiau perteikti sovietmečio klaidą. Štai tas 1964-ųjų rugpjūčio 16-osios *Tiesos* laikraštis. Sekmadienis. Kaina – 3 ka-peikos. Per kelis puslapius tįsta draugo Nikitos Chruščiovo kalba, pasakyta prieš tris dienas Celinograde vykusiame mitinge absurdišku pavadinimu *Plėšinių įsisavinimas – ryškus pusla-pis kovoje už komunizmo pastatymą...* Įvairios žinutės, šlovinančios neklystančią SSKP... Mirga marga žodžiai „šlovingoji“, „komunizmas“, „šviesi ateitis“...

Ir Adomo Šerno mintys, pavadintos *Kodėl aš darau tokį žingsnį*. Čia yra ir A. Kadžiulio įvadas, kuriame aiški-

¹⁵ *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius, 2007, t. XII, p. 547–548.

Viktorijos Liauškaitės nuotrauka

Ižangos žodžiu Evangelikų reformatų bažnyčios superintendente kunigo Adomo Šerno 130-osioms gimimo metinėms skirtą popietę pradeda Lietuvos reformacijos istorijos ir kultūros draugijos pirmininkas Donatas Balčiauskas

„beveik 60 metų kunigu buvęs Adomas Šernas, nepaisant senovo amžiaus yra **geros sveikatos** (pajuodinta mano. – Aut.) ir tvirtos atminties, gyvai domisi pasaulio įvykiais, klauso radijo. Sužinoję apie jo pasiryžimą atsisakyti religijos, **religiniai fanatikai bandė paveikti Adomą Šerną. Ir gražiuoju įkalbinėjo, ir mėgino įbauginti, tačiau nesėkmingai**“¹⁶.

Zvilgtelkime atidžiau į šias eilutes. Visų pirma, sunkiai sergantis žmogus, kuriam buvo likę gyventi vos keli mėnesiai, niekaip negalėjo būti „geros sveikatos“. Tai liudija ir prie straipsnio išspausdinta pavargusio, paliegusio Adomo Šerno nuotrauka. Antra, apie šį jo laišką, Kadžiulio terminais kalbant, „religiniai fanatikai“ (suprask, kunigai, tikintieji) nieko nežinojo, todėl niekaip negalėjo bandyti jį paveikti.

Ieškodama bet kokio šio neeilinio įvykio komentaro to meto užsienio spaudoje (sovietų Lietuvos periodikoje net nebuvo tokio žanro), aptikau 1965 metų Lietuvos evangelikų reformatų kolegijos tremtyje leisto žurnalo *Mūsų sparnai* 18 numerį.

Pradedamas jis tų pačių metų sausio 6 d. mirusio Adomo Šerno nuotrauka, informuojama, kad Čikagos evangelikų reformatų bažnyčioje vasario 23 d. vykusiose iškilmingose pamaldose paminėta tautos šventė – Vasario 16-oji, taip pat giesmėmis ir pamokslais pagerbtas Lietuvoje miręs superintendentas Adomas Šernas. „Maldos ir giesmės, kaip ir penki pamokslai, buvo persunkti didžia pagarba ir meile velioniui Adomui Šernui ir Lietuvai. Giedotos dvi giesmės, sukurtos kunigo Adomo Šerno. Po pamaldų visi buvo pakviesti į erdvią bažnyčios salę. Bažnyčios kolegijos prezidentas M.

Tamulėnas savo kalboje „kun. Adomą Šerną nušvietė kaip didelį darbuotoją tėvynės labui ir Dievo garbei, dėlai ko jis nepabėgo iš gimtojo krašto į laisvąjį pasaulį. Kuratoriaus P. Bružo manymu, bolševikų *Tiesoje* išspausdinto rašinio stilius visai svetimas kun. A. Šerno stiliui. Kunigas J. Pauperas, šešerius metus padėjęs kunigui Adomui Šernui, rengusiam giesmyną, sakė, kad „kun. A. Šerno darbai pastatė jam amžiną paminklą“. Kuratorius Adomas Šernas pasakė, kad jo dėdė kunigas A. Šernas visada buvo religingas. Kai jie laiškais teiravosi apie dėdės atsižadėjimą religijos ir Dievo, jokio atsakymo nebesulaukė. Giminių laiškuose iš Lietuvos apie tai nebuvo nė žodžio“¹⁷.

Inžinierius ir istorikas Jokūbas Kregždė (1903–1980) 1978 metais Čikagoje išleistoje knygoje *Lietuvos reformatų raštija* taip perteikė šį reformatams itin skaudų faktą: „Kun. A. Šernui sunkiai sergant, pusketvirtą mėnesio prieš mirtį, komunistinio režimo buvo fiziniai ir dvasiniai išprievartautas ateistinei propagandai. *Tiesoje* paskelbtas A. Kadžiulio suredaguotas, antireliginis propagandinis straipsnis teigia, kad kun. A. Šernas „genialios sovietų apšvietos“ dėka neva įsitikinęs, kad jokio Dievo nesą, o tikėjimas darąs žmonėms žalą ir todėl, kaip „šviesiam sovietų piliečiui“ dera, nutraukias visus ryšius su „religija“ ir atsisakąs visų bažnyntinių pareigų.

Tame ilgame provokaciniame straipsnyje „apgailėstaujant“ yra paties A. Šerno išvardyti visi jo kūrybos darbai tam, kad jie būtų žinomi reformatų Bažnyčios istorijai ir kad jie bylotų būsimoms kartoms, jog jis buvo giliai mylės Lietuvą ir šventai atsidavęs savo Bažnyčiai sūnus“¹⁸.

Tai, kad šis nesuvokiamas A. Šerno poelgis, buvo, pasak J. Kregždės, skirtas ateistinei propagandai, liudija 1971-aisiais, taigi po septynerių metų nuo laiško išspausdinimo ir beveik tiek pat po Adomo Šerno mirties, atskira 8 tūkst. egz. knygelė išleistas *Adomo Šerno priešmirtinis laiškas*¹⁹ Knygelė, kainavusi 5 kapeikas, yra bibliografinė retenybė. Ir ne todėl, kad ją, dar spaus-

tuvės dažais kvepiančią, jau kitądien eilėse grumdydamiesi išpirkto tūkstančiai „šviesių sovietų piliečių“... Greičiausiai visas tiražas tapo parankine knyga tiems, kurie stengėsi „įtikinamai demaskuoti Bažnyčios vaidmenį lietuvių tautos istorijoje“.

Skaitant prieš 50 metų kunigo Adomo Šerno pasirašytas mintis, apima keistas jausmas – lyg jos būtų rašytos ne vieno, o kelių žmonių... Net ir pavadinimas *Netikiu, nes tai nesąmonė* yra lyg šarvuotos durys, kurių kodo per pusę amžiaus niekas taip ir neperprato. Vieni laišką panaudojo propagandai, antri laiško autorių nuteisė, tretii

■ Nukelta | 10 p.

Jungtinis Giesmės ir Pagirių dainorių choras (vadovė Janina Parnamackienė) atliko kun. Adomo Šerno giesmę "O, Dieve, sergėk bočių žemę"

¹⁶ *Tiesa*, 1964 m. rugpjūčio 16 d.

¹⁷ *Mūsų sparnai*, Čikaga, 1965, Nr 18, p. 41–42.

¹⁸ Kregždė J., *Lietuvos reformatų raštija*, Čikaga, 1978, p. 172.

HUMANITARINIAI MOKSLAI IR PERSPEKTYVOS

Marija Liudvika DRAZDAUSKIENĖ

(Pabaiga. Pradžia Nr. 14).

Mokytojo kompetencija (-os) yra potencialūs mokytojo sugebėjimai. Taigi tai yra profesinės kompetencijos, bet ne „profesijos kompetencijos“: šis pavadinimas kartojasi ir gerokai painioja santykių reikšmes. Taigi pirmoji ištrauka pažeidžiama dėl terminų ir terminuotų frazių vartojimo.

Bet pagrindinis klausimas ir priekaištas būtų dėl temos, miglotų ryšių joje ir dėl sprendimo, t. y. dėl tyrinėjimo objekto. Tiksliai pasakius, pirmosios ištraukos tema susijusi su mokytojo profesinėmis kompetencijomis ir jų įtaka mokytojo dorinėms nuostatomis. Tema šitaip aiškiai nesuformuluota. Bet svarbiausia tai, kad tyrinėjimo objektu pasirinktas ne minėtas sąlygotumas, o „būsimųjų užsienio kalbų mokytojų požiūris į mokytojo profesijos kompetencijas (pabraukta MLD) ir šio požiūrio galimą įtaką jų dorinių nuostatų plėtoje universitete“. Tai yra labai keistai pasirinktas tyrinėjimo objektas. Jeigu straipsnyje aptariamos profesinės kompetencijos „kaip vienas iš galimų dorinių nuostatų ugdymo veiksmų“, tai reikėjo ir tyrinėti kompetencijas kaip veiksmą. Kitaip tariant, autoriui reikėjo pasirinkti senus mokytojus, sužinoti jų profesines kompetencijas, išsilavinimą, stebėti jų elgesį su studentais, kolegoms ir platesniuose socialiniuose kontekstuose ir aprašyti tuos pastebėjimus. Tokiu atveju būtų buvusi tikimybė pamatyti, koks griežtas ar nuolaidus dėl mokslo ir elgesio, koks nuoseklus ir pastovus savo elgesiu yra senas mokytojas. Galima dar buvo pastebėti, kaip to mokytojo elgesys ir kompetentingumas atsispindėjo jo mokinių elgesyje ir kaip suformavo tų mokinių žinias. Šalia reikėjo pasirinkti nors vieną ar daugiau jaunų mokytojų ir dar studentų ir juos stebėti remiantis analogiškais kriterijais. Palyginus duomenis, būtų buvę galima nustatyti, kaip mokytojų kompetencijos apibrėždavo jų elgesį ir nuostatas, ir kaip tų mokytojo kompetencijos ir elgesys bei nuostatos įtakojo jų mokinius. Tada būtų buvę galima gana tikroviškai pasakyti, kad mokytojas su puikiomis kompetencijomis turi ir atitinkamai griežtas (arba liberalias) dorovines nuostatas,

kurios labai (nelabai) daro įtaką jo mokiniams. Vadinas, tyrinėjimas, kuriuo pagrįstas pirmojo ištraukoje pristatomas straipsnis, turėjo turėti visai kitus principus ir kriterijus ir galėjo turėti, jeigu klausimas (problema) būtų buvęs teisingai suformuluotas. Deja, teisingos klausimo formulotės ir požiūrio bei terminų aiškumo pirmojoje ištraukoje nerandame. Ši ištrauka atspindi tipiskai miglotas sąvokas ir problemą, tipiskai supainiotas kalbos straipsnio santrauką ir patį tyrinėjimą, kokių yra nemažai Lietuvos mokytojų publikacijose.

Suprantama, kad situacija, kurią stengiamasi pateikti kaip humanitarinių mokslų išsivystymą Lietuvoje, jo neliudija, ir tą situaciją gali pataisyti tik gana ryžtingi pakeitimai, kuriuos turėtų atlikti kvalifikuočiausi humanitarai. Mokytojų publikacijų būtų protinga atsisakyti, – jų vis tiek „niekas neskaito“. Tai jaunesniosios kartos, dabarties potencialiausių žmonių, įvertinimas, kuriuo galima patikėti. Publikuoti turėtų humanitarai turintys mokslinius laipsnius ir jų darbai turėtų būti aptarinėjami universitetuose ir mokyklose ir pritaikomi, jeigu yra pritaikytini, akademiniam darbe. Fundamentalūs tyrinėjimai gali ir nebūti pritaikomi, ir tai nėra jokia nuodėmė ar nelaimė. Trumpas šios minties patvirtinimas būtų amerikiečių žurnalisto ir rašytojo Linkolno K. Barneto (Lincoln K. Barnett) samprata apie tai, kad „greitas taikomojo mokslo derlius yra naudinga praktika, vaistai, mašina. Kuklus grynojo mokslo vaisius yra supratimas“. Iš tikrųjų, jeigu mokslininkai galėtų susikaupti savo darbe, savi humanitarai pateiktų naujų idėjų, jų darbai galėtų būti svarstomi, skatintų kūrybiniam darbui ir tobulėjimui. Tada būtų galima cituoti savus autorius užuot kiekvieną teorinę sampratą ar metodinę naują nusirašius nuo užsieniečių darbų. Aš neminiu išlaidų grynajame moksle klausimo iš seno humanitaro garbės. Reikėtų tik pasirūpinti, kad oficialiai nefinansuojamo grynojo humanitarinio mokslo kūrinius kas nors malonėtų išspausdinti, pavyzdžiui, padovanant vienos publikacijos kainą iš lituanistikos fondų du mokslinius laipsnius įgijusiam užsienio kalbų specialistui.

O mokytojai galėtų garbingai ir kitaip įsiprasminti. Pavyzdžiui, kiek-

vienas mokytojas galėtų pasirinkti jam įdomią auditorinio darbo tyrinėjimo (*classroom research*) temą, prieš tai gerai apsiskaitęs arba pasiskaitęs ir pasitaręs su patyrusiais srities specialistais auditorinio tyrinėjimo klausimais. Auditorinis tyrinėjimas yra integruotas kasdieniame darbe ir intelektualus žmogus jį gali atlikti be ypatingo sunkumo. Tokio darbo rezultatas galėtų būti trumputis apibendrinimas su konkrečiais pastebėjimais ir rekomendacijomis, pavyzdžiui, du-trys kompiuterio teksto puslapiai. Atsiskaitydama atestacijos proga, tas mokytojas galėtų pristatyti savo pastebėjimus ir rekomendacijas tokia forma, kad jie tiktų praktiniam darbui, o savo tris puslapius įsėtų savo asmeniniame arba vadovo „portfelėje“. Po dvejų ar daugiau metų, kitos atestacijos proga, autorius turėtų pats dar kartą perskaityti ką parašęs prieš trejetą metų ir paskelbti savo darbo įvertinimą. Jeigu žmogus būtų savo darbu patenkintas ir įsitikinęs, kad darbas pritaikytinas auditoriniame moksle, suredaguotų bei pateiktų jį **gražia ir tikslia literatūrine kalba**, rekomenduotų kitiems, šis darbelis galėtų tapti publikacija. Tokioms praktinėms publikacijoms tektų skirti arba specialų, arba tokį leidinį, kaip „Gimtas žodis“, arba kurio nors pedagoginės krypties universiteto leidinį su specialiu tokiam reikalui paskirtu skyriumi.

Visiškai mokslu nesidominčius mokytojus nuo publikacijų galima visiškai atleisti, o ypatingai besidomintiems parengti respublikinį projektą, kuriame tilptų nemažai mokytojų tyrinėtojų. Ši besidominčių tyrinėtojų grupė turėtų dirbti susijusiose srityse, kad darbų rezultatai kauptųsi kaip tikrai vertingas derlius, galbūt būtų tokie reikšmingi, kad galima būtų pasiūlyti net užsienio leidiniams. Toks projektas turėtų būti parengtas pasiūlius pagrįstą problemą, suplanavus tikslus ir numačius rezultatus. (Šis darbo modelis pasiskolintas iš matematiko Šarūno Chomentausko (www.exacaster.com); seniau humanitarai dirbo pagal modelį „problema, medžiaga, metodas“, bet jis kažkaip ištirpo ir ilgainiui disciplinuojančio modelio neliko visiškai. Kvalifikuotai pateiktas projektas turėtų būti giliai išanalizuotas ir apsvaistytas, suteikiant galimybę projekto tema pasisakyti žmonėms, ketinantiems jame

dirbti, ir tik tada priimtas, surinkti atliktai ir vykdomas. Žmonės, besimanantys tokio tyrinėjimo, turėtų pasiruošti dideliui darbui, reikalaujančiam pasiaukojimo ir ištvermės. Nereikėtų manyti, kad išmetus habilituoto daktaro laipsnį, bet kokios publikacijos gali šį laipsnį atitikti. Habilituoto daktaro laipsnis buvo svarbi kokybinė pakopa moksle, ir jos negalima pakeisti kiekybiniais rodikliais.

Moksliniu darbu nesidomintys mokytojai galėtų būti kolegų švietėjai, pristatydami perskaitytas grožines literatūros knygas su savo rekomendacijomis ir pagrįstomis nuomonėmis (t. y. su humanitaro išsilavinimo įrodymu). Siektinas pavyzdys galėtų būti prancūzų filologijos specialistas ir vertėjas Vytautas Bikulčius, kuris kasmet paskelbia komentuotus geriausiųjų dabarties prancūzų rašytojų kūrinius ir premijas. Gaila, kad anglistai neturi panašaus literato. O daug skaitantis mokytojas galėtų ne tik pakalbėti kolegoms, bet ir publikuoti savo pagrįstus įvertinimus, jeigu ryžtųsi juos pateikti raštu. Galima prisiminti, kad grožinės literatūros knygų recenzavimas dabar Lietuvoje – mordinė sritis.

Šios grupės mokytojai galėtų būti kolegų švietėjai ir metodikų srityje. Tiesa, naujausia žinia yra tokia, kad „metodai mirė, liko tik „pritaikymai“ (*approaches*) (Theodore S. Rodgers, 2013; Jack C. Richards and Theodore S. Rodgers, 2012). (Profesorius Teodoras S. Rodžersas (Theodore S. Rodgers), kuris dirba Manoa Havajų universitete, JAV, yra prasaręs, kad pakviestas su malonumu atvažiuotų supažindinti su savo atrastomis naujovėmis ir nuotaikingais mokymo būdais.)

„Gamtos tyrimų centras skelbia konkursus vyriausiojo mokslo darbuotojo (Molekulinės ekologijos laboratorijoje), vyresniojo mokslo darbuotojo (Entomologijos laboratorijoje), mokslo darbuotojų (Molekulinės ekologijos laboratorijoje, Algologijos ir mikroorganizmų ekologijos laboratorijoje, Paukščių ekologijos laboratorijoje), jaunesniųjų mokslo darbuotojų (Algologijos ir mikroorganizmų ekologijos laboratorijoje, Entomologijos laboratorijoje, Hidrobiontų ekologijos ir fiziologijos laboratorijoje) pareigoms užimti. Daugiau informacijos: www.gamtostyrimai.lt, el.p. rita.baliuleviciute@gamtostyrimai.lt“

Evangelikų reformatų bažnyčios superintendente kunigo ADOMO ŠERNO 130-osios gimimo metinės

■ Atkelta iš 9 p.

išbraukė jo pavardę iš įvairių leidinių, dar kiti jau pusę amžiaus gyvena su taip ir neatsakytu „Kodėl?“

Ieškantiems atsakymo vertėtų giliau pažvelgti į datas, laikotarpį, o ypatingai į faktą, kad kunigas Adomas Šernas sunkiai sirgo, kad žinojo, jog gyventi liko vos keli mėnesiai... Kas gali paneigti prielaidą, jog taip suvedindamas save apsaugojo artimų žmonių ramybę, jų ateitį? Niekas negali paneigti. Niekas, deja, negali ir patvirtinti. Mano pastangos prakalbinti ką nors apie tai galinčius pasakyti žmones nuėjo perniek: arba jie nieko negalėjo, arba nieko nenorėjo prisiminti. Išskyrus tą bajorų 1964-ųjų

rugpjūčio 16 dienos jausmą, apėmusį perskaičius sekmadieninę *Tiesą*...

Yra išlikę tik biržietės Eugenijos Jašinskaitės-Dagienės prisiminimai apie paskutinius kunigo gyvenimo mėnesius: „Tų pačių metų (1964 m. – Aut.) šaltą lapkričio sekmadienį sėdėjau prie pagalvėmis apramstyto, pusiau sėdinčio lovoje ligo. Po Jo atsakymo susitikome pirmą kartą. Kalbėjomės, bet aš mačiau, kaip Jis visomis jėgomis stengiasi nugalėti nuovargį. Staiga pro langą pamačiau takeliu nuo bažnyčios atskubantį kun. Povilą Jašinską, tądien Nemunėlio Radviliškyje laikiusį palmaldas. Pasakiau, kas ateina. Ligonis mėgino keltis, bet kun. P. Jašinskas jau buvo prie durų, nepasibeldęs bėgte

įbėgo į kambarį, kur gulėjo ligonis ir tuojau, uždėjęs abi rankas Jam ant galvos, ėmė melstis, dėkodamas Dievui už Jo begalinę meilę žmonėms ir Kristaus didįjį pasiaukojimą. Kalbėjo ramiai, nieko aplink save nematydamas. Kai baigėsi laiminimas, ligonis padėjo, jie apsikabino pasisveikindami. Stovėjau priblokšta reginio. Kunigo žmona Zuzana Šernienė tuojau pakvietė svečią pietų, atsikėlė ir Adomas Šernas. Pietaujant jie kalbėjo apie paprastus dalykus. Jokių priekaištų, jokių pasiaiškinimų. Dabar, nuo šių įvykių praėjus tiek daug metų, dažnai prisimenu šį momentą: susitiko kolegoms pasikeitus aplinkybėms, tačiau neteisė, nepriekaištavo. Juk gyvenimo keliai labai

sudėtingi, o ir Dievo planai žmonėms nežinomi.“¹⁹

Adomas Šernas mirė 1965 metų sausio 6 dieną. Amžinam poilsiui atgulė šalia savo seserų ir brolio -Nepriklausomybės Akto signataro Jokūbo Šerno - Nemunėlio Radviliškio kapinėse. Kaip rašoma leidinyje *Mūsų sparnai*, gautomis iš Lietuvos žiniomis, kun. Adomas Šernas bolševikų buvo labai iškilmingai palaidotas. Buvo suvaryti giminės, buvo daug „svečių“ iš Vilniaus ir Kauno su daugybe vainikų ir gėlių.²⁰

Apžvelgiant Adomo Šerno, poeto, vertėjo, publicisto, evangelikų reformatų bažnyčios superintendente, itin skaudaus likimo asmenybės gyvenimą

ir veiklą nederėtų dėti taško. Nes tebelieka neatsakyta į lygiai prieš penkiasdešimt metų kilusį „Kodėl?...“ Ir kol nebus rastas atsakymas (tikriausiai jo niekada ir nerasime) visiems, smerkiantiems tą kunigo žingsnį, vertėtų į jausmus ir širdį įsimesti didelę dozę atleidimo. Nes, kaip kažkas yra pasakęs, būtent *atleidimas išlaisvina nuo praeities paklydimų ir suteikia vilties gyventi*.

¹⁹ Adomo Šerno priešmirtinis laiškas, Vilnius, 1971.

²⁰ *Sėjėjas*, Biržai, 1994, Nr. 9.

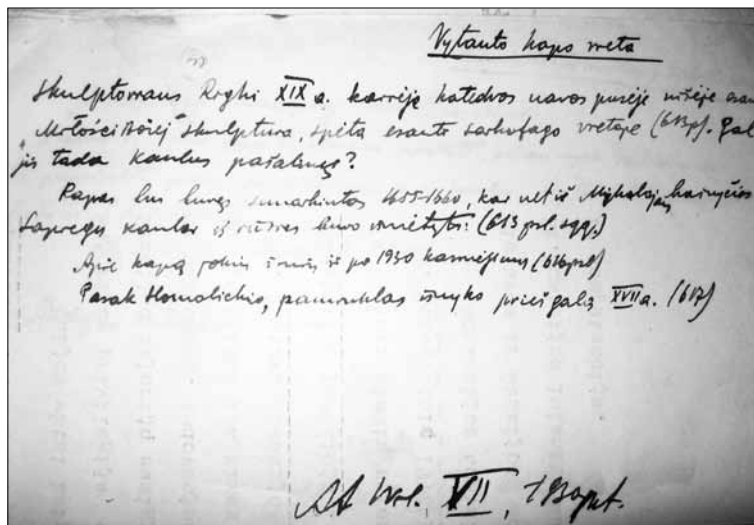
²¹ *Mūsų sparnai*, Čikaga, 1965, Nr.18, p. 40–41.

ADOLFAS ŠAPOKA: atplėštas nuo Tėvynės, bet ne nuo Lietuvos istorijos (2)

■ Atkelta iš 3 p.

jau domėjosi ir lietuvių santykiais su kitų tautų atstovais. Turime dar prieš Antrąjį pasaulinį karą Šapokos rašytą istorikui Antanui Vasiliauskui laišku (jie bus pateikti būsimame rinkinyje) ir pastarojo atsakymą. A. Vasiliauskas, Amerikoje tapęs Antanu Vasiu, buvo vienas pirmųjų diplomatikos žinovų Lietuvoje, Vytauto kanceliarijos raštų tyrinėtojas. Prieš karą Vytauto Didžiojo universitete dėstė pagalbinėms istorijos mokslų disciplinoms skirtą kursą. Visuomenei jis mažiau žinomas už Ivinskį ar Šapoką, bet tai vienas iš tos pačios istorikų kartos atstovų. Disertaciją apsigynė Vienoje, buvo senų diplomatijos dokumentų, šaltinių, privilegijų žinovas. Tai štai į Antaną Vasiliauską, kaip ir į Konstantiną Jablonskį Šapoka kreipdavosi įvairiais subtilesniais šių istorijos sričių klausimais. Vienas tokių: kada Lietuvoje buvo išduota pirmą privilegiją žydams? A. Vasiliauskas savo atsakymą pagrindžia, nepamiršęs paminėti, kad Janulaitis knygelėje „Žydai Lietuvoje“ (1923 m.) kai ką pripainiojęs... Vis dėlto tai buvo vienintelė žydų istoriją Lietuvoje aprėpianti knyga, nors ir ne visai originali knyga, tiesa, pridėta medžiagos iš Peterburgo archyvų. Žodžiu, Vasiliauskas kai ką tiksliau nurodė ir pateikė, kas dar buvo nežinoma.

Mums įdomu, kad jau tada, 1935–1936 m., Šapoka domėjosi ir kitomis tautomis. Parašė straipsnį „Iš kur Lietuvoje atsirado rusų“, jame aiškino, kad tai daugiausia carinės imperijos laikais atkelti kolonistai. Užsiminė, kad yra ir sentikių, atvykusių senesniais laikais, bet didžioji dalis atvyko XIX amžiuje. Minėjo, kad visose šalyse yra kitataučių, ir tai normalu, o Lietuvoje žydų gyvenama kone kiekviename

Iš A. Šapokos paskaitų užrašų apie Vytauto kapo vietą, Augsburgas, apie 1948 m.

miestelyje, o vokiečių – pasienyje su Mažąja Lietuva ir Vokietija.

Tautiniai santykiai Šapokai nebuvo pagrindinis tyrimų dalykas, daugiau šiais klausimais kaip socialdemokratas domėjosi A. Janulaitis, kuris į skirtingų tautų atstovus žiūrėjo kaip į socialinių sluoksnių ar klasių atstovus. Lietuviai

Adolfo Šapokos 100-osioms gimimo metinėms Lietuvoje išleistas pašto ženklas (2006 m.)

Zenonas Ivinskis ir Juozas Jakštas (apie 1932 m.)

– tai valstiečiai, toliau eina bajorai ir dvarininkai, o žydai – tai miestiečiai, miestelių amatininkai. Taigi pagal tokius socialinius sluoksnius tyrinėjo ir vertino skirtingų tautų atstovus.

O kur Lietuvos lenkų vieta Lietuvos istorijoje

ML. O kur būtų Lietuvos lenkų vieta?

V. Selenis. Lenkų istoriografija turėjo ir turi senesnes, gilesnes tradicijas. Krokuvos istorikų mokykla gyvavo jau XIX a. Austrijos ir Vengrijos imperijos sudėtyje. Ši imperija buvo daug tolerantiškesnė savo politikoje įvairių tautų atžvilgiu, tad 1869 m. Krokuvos universitete leido įkurti net Lenkijos istorijos katedrą. Taigi radosi ir Lenkijos istorijos mokykla, tuo pačiu ir Lvovo universitete. Rusijos imperijos sudėtyje buvusioje Varšuvoje buvo sunkesnės sąlygos, bet ir ten keletas istorikų – Vladislovas Smolenskis (Władysław Smoleński), Tadeušas Korzonas (Tadeusz Korzon) – dirbo. Taigi lenkų istorikų jau buvo nemažai nuveikta iki pradėjus dirbti Šapokai. Todėl Šapokos siekis rasti lietuvius Lietuvos istorijoje po Liublino unijos buvo labai aktualus pirminis uždavinys, o tam reikėjo ir tinkamų pajėgų. Multikultūriškai žvelgti, kaip kad dabar, tada buvo sunkiai įsivaizduojama. Tame pačiame straipsnyje jis sakė, kad rasti vietą tarp kitų tautų, pasaulinės istorijos pynėje, tai jau tolimesnis spręstinas uždavinys. Ligi šiol poliublijinės Lietuvos problema yra labai nelengvai sprendžiama, bandant atsakyti – mūsų ar ne mūsų tai valstybė. Kitokia buvo ta valstybė, kiti laikai ir visai kita epocha, luominė visuomenės sankloda, dar nebuvo modernaus nacionalizmo, bet buvo sava kalba, raštas, skirtingas nuo slaviško kanceliario.

ML. Paminėjote kanceliarių LDK kalbą. Mes ligi šiol nerandame teisingo santykio su gudais, dabartiniais baltarusiais, aiškinantis kad ir dėl LDK oficialiai vartotos kanceliarių rašto kalbos.

V. Selenis. Baltarusių veiksnys Šapokos laikais dar nebuvo iškilęs. Jam aktualesni buvo santykiai su lenkais, vokiečiais, rusais. Tik nereikėtų pamiršti, kad vienas Šapokos mokytojų buvo žymus istorikas Ivanas Lapo, gudų bajorų palikuonis. Jis pagrindė visą LDK savarankiškumo teoriją, ir tai buvo labai paranku Lietuvos valstybei. I. Lapo buvo pakviestas į Kauną ir 1933 m. rusų kalba jau skaitė Vytauto Didžiojo universitete teisės istorijos kursą. Z. Ivinskis vienoje recenzijoje

pastebėjo, kad ligi tol I. Lapo skelbė buvus Lietuvos–Rusijos valstybę (Litovsko Russkoje gosudarstvo), o dabar profesorius to nebedaręs.

Beje, ir Rusijos istorikas Matvejus Liubavskis LDK įvardijo kaip Kijevo Rusios tęsinį. M. Liubavskis emigracijoje neatsidūrė, bet su Igno Jonynu palaikė draugiškus santykius ir toliau. Baltoji emigracija galėjo permąstyti savo santykį ir su kai kuriomis istorijos traktuotėmis, nebuvo aklaikiškos panslavizmo koncepcijos. Dar nuo Rusijos imperijos laikų istorikai ir LDK istorijos interpretatoriai turėjo laikytis XIX a. istoriko Nikolajaus Ustrialovo suformuluotos koncepcijos.

ML. Pateisindamas naujų kraštų ir valstybių prijungimą prie Rusijos imperijos, teigdamas tokių žingsnių teisėtumą

anglais padėkos nesusilaukume.

V. Selenis. Panašiai sorbai ar senųjų prūsų suvokietėję palikuonys Vokietijoje. Viename straipsnyje Šapoka, bandydamas atremti J. Adamuso pašaipą, pripažino, kad etninės kalbos vartojimas (tiksliau, nevartojimas) valstybėje įneša tam tikros painiavos. Tačiau nors ir nekalbėdami lietuvių kalba, tie asmenys jautė savo priklausomybę valstybei, gyvenamajai teritorijai ir savo luomui. Ir mes tuos žmones turime priimti, kokiais jie patys save laikė.

ML. Buvo valstybinio mąstymo ir jausenos atstovai, nes pagal tautinius požymius niekas žmonių neskirstė, pradės skirstyti formuojantis modernioms tautoms XIX amžiuje. J tas kalbos pinkles įkliūdavo ir Šapoka?

A. Šapokos darbo stalas "Tėviškės žiburių" redakcijoje, Kanada

Ustrialovas LDK prijungimą prie Rusijos apibendrinio žodžiais: „Lietuvos istorija turi nutilti“. Ir beveik buvo nutildyta.

Baltarusiai tą panslavišką mūsų valstybės pavadinimą modifikavo į Lietuvos–Baltarusijos valstybę, nors pats žodis baltarusis pradėtas vartoti tik XIX amžiuje.

V. Selenis. Dalį argumentacijos galima suprasti. Lietuvos Statutai, svarbiausias Lietuvos savarankiškumo įrodymas, juk rašyti senrusių kalba. Kunigaikščiai Radvilos su didikais Sapiogomis taip pat ta kalba susirašinėjo, nors Radvilos rėmė ir lietuvių kalba spausdintas knygas. Sapiogoms ta senrusių kalba ir buvo jų prigimtoji – „mūsų kalba“. Didelė multikultūrinė valstybė, kuri tuo ir įdomi, daugeliui tautų reikšminga.

ML. Bet pripažinkite, kad mums vis nesiseka rasti savo teisingo istorinio santykio su ta valstybe, teisingo natūralaus tapatumo. Mūsų savivoka vis dar atsilieka mėgindama LDK paveldą įsisavinti, absorbuoti, bet ne visada sėkmingai. Nesugebame eiti kad ir Šapokos keliu. Priimkite kaip priekaištą istorikams ir visiems apie tuos dalykus mąstantiesiems.

V. Selenis. Stepono Batoro universiteto teisės istorikas, LDK istorijos ir teisės tyrinėtojas Janas Adamusas (Jan Józef Adamus, 1896–1962) yra parašęs recenziją Šapokos studijai „Lietuva ir Lenkija po 1569 m. Liublino unijos“ (1938 m.), kurioje mūsų istorikui įgėlė: a, Radvilos buvo lietuviai? Ir tie lietuviai, kurie lietuviškai kalbėt nemokėjo?..

ML. Prastas pagrindas ironijai: toli gražu ne visi škotai ar airiai kalba savo senosiomis kalbomis, bet pavadinę juos

V. Selenis. Reikėjo savo teikiams argumentams rasti paaiškinimą, o tai ne toks paprastas galvosūkis. Jis ir savo tautiečiams stengėsi išaiškinti, kad jie neatstumtų tų LDK piliečių, kurie nekalbėjo lietuviškai, dirbo Lietuvos labui ir jautėsi lietuviais. Teko klausytis iš Gdanskio universiteto atvykusio vieno doktoranto pranešimo apie Konstanciją Skirmuntaitę, apie kurią knyga² yra parašęs paminėto universiteto dėstytojas Dariuszas Špoperis (Dariusz Szpoper). Tai štai tuos kalbos klausimus nagrinėdamas pranešėjas drąsiai teigė, kad Adomas Mickevičius tikrai ne trupučio nesupratęs lietuviškai.

ML. Drąsus teiginys. Kaip tada su trijų lietuvių liaudies dainų fragmentais, kurie poeto įrašyti popieriaus lape ir saugomi Adomo Mickevičiaus muziejuje Paryžiuje? Juk A. Mickevičiaus užrašyta lietuviškai. Kalbininkai Zigmąs Zinkevičius ir Aleksas Girdenis net atliko eksperimentą, kuris buvo skirtas nustatyti, ar A. Mickevičius galėjo mokėti lietuviškai. Apie tai 1984 m. Lietuvoje buvo sukurtas režisieriaus Aleksandro Digimo dokumentinis filmas „Ar Adomas Mickevičius mokėjo lietuviškai?“

V. Selenis. Būtent. A. Mickevičius veikiausiai laisvai lietuviškai nekalbėjo, bet suprato. Bet lenkai apie tai mažai arba ir nieko nežino, gal nelabai ir nori žinoti, nors šiuo klausimu domėjosi ir žymusis lituanistas kalbininkas Jerzy Otrębskis.

² Dariusz Szpoper. Gente Lithuana, Nazione Lithuana. Myśl polityczna i działalność Konstancji Skirmuntt (1851-1934), Gdansk 2009.

VILKO ŽVAIGŽDYNE BUVO VIETOS IR IKARUI IŠ LIETUVOS

■ Atkelta iš 7 p.

dar du kosminiams skrydžiams skirti šio tipo laivai, tačiau šis užsakymas taip ir liko neįgyvendintas, jei neskaitysime pagamintų atskirų agregatų. Planuota raketomis nešėjomis „Energija“ į kosmosą paleisti dešimt „Burano“. Pirmieji skrydžiai turėjo būti bepiločiai, o likusieji turėjo būti pilotuojami. Tam tikslui turėjo būti pasitelkti ir atitinkamai parengti aukščiausios klasės lakūnai bandytojai iš TSRS Aviacijos pramonės ir Gynybos ministerijų. Rinkti geriausi iš geriausių, nuo 1977 iki 1989 m. M. Gromovo Skrydžių tyrimų institute iš talentingiausių lakūnų bandytojų buvo atrinktos kelios grupės kandidatų. Jie buvo treniruojami ir rengiami atlikti atmosferinius ir kosminius skrydžius pagal „Burano“ programą. Tarp pirmųjų 1977 m. atrinktų kandidatų pateko ir Rimantas Stankevičius, kuris tuo metu buvo Skrydžių tyrimų instituto lakūnas bandytojas. Šis institutas buvo svarbiausias (vedantysis) Aviacijos pramonės ministerijoje, į lakūnus bandytojus buvo pasitelkiami aukščiausio meistriškumo pasiekę pilotai. Tačiau tai dar nereiškia, kad visi vienodai tiko į „Burano“ programos pilotus. Būta ir kitų priežasčių, dėl kurių iš pirmųjų pasitelktųjų liko tik pusė.

Lietuvis – „Burano“ gvardijos narys

Į pirmąją „Burano“ pilotų grupę buvo pasitelkti aštuoni lakūnai bandytojai, bet kol buvo forminami jų dokumentai dviejų kandidatūrų nebeliko. 1977 m. gegužės 22 d. nuo avarijoje patirtų nudegimų mirė Viktoras Bukrejevas, o birželio 3 d. bandomojo skrydžio

Parodos „Lietuviai žiūri į dangų“ autorius Henrikas Kebeikis su Rimanto Antano Stankevičiaus sūnumis Algimantu ir Gintaru

metu žuvo Aleksandras Lysenka. Šių pavardžių nerasime tų metų birželio 12 d. Skrydžių tyrimų instituto viršininko įsakyme Nr. 630, kuriame liko šešios pavardės: Igorio Volko, Olego Kononenkos, Anatolijaus Levčenkos, Nikolajaus Sadovnikovo, Rimanto Antano Stankevičiaus ir Aleksandro Ščiukino. 1977 m. pabaigoje liko penki, nes N. Sadovnikovas buvo pakviestas lakūnu bandytoju į P. Suchojaus konstruktorių biurą. 1978 m. baigiantis šio penketo, pavadinto komplekso „A“ lakūnų bandytoju būrio Nr. 1, vadovu paskirtas Igoris Volkas. Tų pačių metų gruodį ši penkių lakūnų bandytojų grupė buvo pristatyta Valstybinei tarpžinybinei komisijai, kuri juos rekomendavo paskirti į kosmonautų pareigas. Bet kol į tas

pareigas bus paskirti prabėgs daugiau kaip treji sunkių treniruočių metai.

Regis, R. Stankevičius tuo metu vienintelis iš penkiukės dar nebuvo gavęs Vyriausiosios medicinos komisijos teigiamos išvados, ją gavo tik 1979 m. sausio 19 dieną. Vasario 1 d. visi penki lakūnai bandytojai buvo įtraukti į Skrydžių tyrimų instituto pagrindinę grupę rengtis pagal temą 11Ф35 („Burano“). Tai reiškė, kad paskirti rengtis skrydžiams pagal šio kosminio laivo kosmonautų programą. Kadangi Skrydžių tyrimų institutas neturėjo savo kosmonautų būrio, tai ir atitinkamo įsakymo institute viršininkas pasirašyti negalėjo – pasirašė Aviacijos pramonės ministras. Balandžio mėnesį lakūnai bandytojai, kartu ir R. Stankevičius, Jurijaus Gagarino kosmonautų

Reginio dalyvius sudomino Rimanto Antano Stankevičiaus bendramokslis vidurinėje mokykloje Henriko Samboros į renginį atneštos 1961 m. nuotraukos, kuriose būsimasis kosmonautas groja mokykliniame estradiniame orkestre

rengimo centre pradėjo pasirengimą pagal bendrą kosmonautų parengties programą. Kartu tęsė savo tiesioginį lakūnų bandytojų darbą institute, kadangi privalėjo nuolat palaikyti ir įtvirtinti įgytuosius įgūdžius. Visą kosmonautų bandytojų programą turėjo įsisavinti be atotrūkio nuo savo tiesioginių pareigų Skrydžių tyrimų institute. Šiems penkiems vyrams buvo pritaikyta ligi tol kosmonautų rengimui nenaudota mokomųjų stovyklų (rus. сборы) sistema. Tai buvo paribys tarp aviacijos ir kosmonautikos, ko gero, sudėtingiausių užduočių vykdymo sritis, kurią yra tekę atlikti tiek lakūnams bandytojams, tiek ir kosmonautams. Neveltui tuo metu pradėti ruošti visiškai naujos kokybės specialistai, kuriems prigijo lakūno ban-

dytojo ir kosmonauto bandytojo vardas. Verta išiklausyti į TSRS nusipelnusio šturmano bandytojo, Rusijos didvyrio Leonido Popovo žodžius, kuris teigia: „Tikriausiai ilgai bus nepralenkti tie vyrai pagal jiems tekusią vykdyti ambicingiausių XX amžiaus mokslo ir technikos programą“. L. Popovo autoritetu mes dar pasiremsime, pasinaudodami jo ypač vertingais prisiminimais apie R. Stankevičių, mat, judviejų šeimos 17 metų gyveno tame pačiame daugiabutyje Žukovskio mieste Parnaskveje. O prieš tai prisiminsime kitus pirmųjų „Burano“ tramdytojų žingsnius.

Bus daugiau

Gediminas Zemlickas

ADOLFAS ŠAPOKA: atplėštas nuo Tėvynės, bet ne nuo Lietuvos istorijos (2)

■ Atkelta iš 11 p.

Miestai keičias greičiau už savo istoriją

ML. Pakomentuokite kitus Adolfo Šapokos darbus, parašytus jam gyvenant Monrealyje ir Toronte.

V. Selenis. Svarbiausią darbą jau minėjome – „Senasis Vilnius“. 2013 m. vasarą šią knygą, parengtą prof. Aivo Ragauskio ir išleistą su komentarais jau turime. Spaudoje pasirodė pirmieji jos komentarai ir straipsniai Vilniaus miesto tematika.

ML. Kiek tai nauja, lyginant, kad ir su J. Jurginio, V. Merkio ir A. Tautavičiaus 1968 m. išleistą „Vilniaus miesto istorija nuo seniausių laikų iki Spalio revoliucijos“?

V. Selenis. Tai nėra naujo požiūrio į Vilniaus miesto istoriją pavyzdys,

kadangi A. Šapoka šią knygą parašė anksčiau, 1956 metais.

ML. Bet kiek nauja mūsų skaitytojui, jeigu lyginsime kad ir su paminėtos trijų 1968 m. Lietuvoje išleistą knygą? Juk kone prieš šešis dešimtmečius parašytoji Šapokos „Vilniaus istorija“ tik dabar tapo prieinama Lietuvos skaitytojams.

V. Selenis. Pirmiausia atkreipčiau dėmesį į A. Ragauskio parengtus komentarus. Juose pažymėta, kur A. Šapoka buvo pirmasis su kai kuriomis savo įžvalgomis ir kurios ligi tol nebuvo pastebėtos kitų šiuolaikinių istorikų. Net po 1990 m. kai kurių taiklių pastebėjimų į tai nebuvo atkreiptas dėmesys. Išryškinta, kur A. Šapoka buvo, išsitarime, aplenkęs laiką, o kur jis klydo. Mat istorijos mokslas, kaip ir bet koks kitas nestovi vietoje. Skaitydami Šapokos „Vilniaus istoriją“

kartu su A. Ragauskio komentarais turime naujausią Vilniaus miesto istorijos pateikimą. Tačiau ištis visapusiškos Vilniaus istorijos sintezės, kuri atitiktų mūsų šių laikų požiūrį, ligi šiol dar nėra parašyta.

ML. Po pastarųjų dešimtmečių Vilniaus Žemutinės pilies teritorijos archeologinių tyrinėjimų ir naujausių atradimų Vilniaus miesto istorija turėtų būti gerokai papildyta.

V. Selenis. Atradimų padaryta tyrinėjant įvairias Vilniaus miesto dalis, kad ir vadinamo slaviškojo kvartalo. Nemenkų atradimų yra padaryta Verkiuose ir kitose miesto teritorijose. Suprantama, kad naujų dalykų toje Vilniaus miesto istorijoje būtų. Istorikams reiktų organizuoti šią tokią tyrimų grupę ir tokią miesto istoriją pradėti rengti. Lietuvos trylikatomę istoriją

turime, reikia sostinės naujausios istorijos, atitinkančios naujausių tyrinėjimų rezultatus. Latviai turi kelias savo sostinės Rygos istorijos sintezes.

ML. Kaimynai baltarusiai spėjo parašyti ir išleisti „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos“ keturtomį. Ne jau lauksime, kada parašys ir „Vilniaus miesto istoriją“?

V. Selenis. Tada teks daugelį dalykų aiškintis ne tik su lenkais, bet ir su

baltarusiais. Vilnius – daugiakultūris miestas. Beje, XVII a. Vilnius turbūt buvo multikultūriškesnis ir už Amsterdamą, kurį šia prasme įsivaizduojame nepralenktu.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Mieli „Mokslo Lietuvos“ skaitytojai,

užsiprenumeruokite „Mokslo Lietuvą“ pašto skyriuose arba internetu 2014-iems metams ir paraginkite tai padaryti bičiulius!!! Lietuvos mokslo aktualijos, įdomūs ir vertingi interviu pasieks Jus greičiau ir operatyviau nei lauktumėte pasirodant internete.

Prumeratos kaina:

1 mėn. – 9,19 Lt, 3 mėn. – 27,55 Lt, 6 mėn. – 55,08 Lt.

Mums Jūsų parama reikalinga kaip niekad!

Lietuvos mokslininkų laikraščio „Mokslo Lietuva“ projektui „Mokslo, kultūrai, visuomenei“ vykdyti Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2014 m. skyrė 43 tūkst. Lt.

„Mokslo Lietuvos“ redakcija

Mokslo Lietuva

Patarėjai: Jonas Jasaitis, Antanas Kulakauskas, Vladimiras Novosadas, Jonas Puodžius, Alfonsas Ramonas, Juras Ulbikas, Edmundas Kazimieras Zavadskas.
Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 01118 Vilnius
El. paštas: mokslo Lietuva@takas.lt, tel. (8 5) 212 1235.
Laikraštis internete: <http://www.mokslo Lietuva.lt>

Redakcija gerbia savo autorių nuomonę ir mintis, net jei ne visada joms pritaria. Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslo Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://www.mokslo Lietuva.lt> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslo Lietuvą“. Laikraštis platinamas tik prumeratoriams ir redakcijoj.

ISSN 1392-7191
Leidžia
UAB „Mokslininkų laikraštis“
SL Nr. 169
Spausdino
UAB „Petro ofsetas“
Savanorių pr. 174D, LT-03153, Vilnius
Tiražas 500 egz.

Vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas
Stilistė Ona Gaidamavičiūtė
Dizainerė Jūratė Kemeklytė Bagdonienė